

Univerzitet u Sarajevu
Filozofski fakultet

**Status i funkcioniranje nematerijalne kulturne baštine u
digitalnom okruženju**
Završni diplomski rad

Kandidat:

Alma Solaković

Mentor:

Prof. dr. Lejla Kodrić Zaimović

Sarajevo, 2020.

Univerzitet u Sarajevu
Filozofski fakultet
Odsjek za komparativnu književnost i bibliotekarstvo

**Status i funkcioniranje nematerijalne kulturne baštine u
digitalnom okruženju**
Završni diplomski rad

Kandidat:

Alma Solaković

Mentor:

Prof. dr. Lejla Kodrić Zaimović

Sarajevo, 2020.

SADRŽAJ

SAŽETAK	5
1. UVOD.....	1
1.1. PREDMET ISTRAŽIVANJA	3
1.2. SVRHA, CILJEVI I POLAZNE HIPOTEZE ZA ISTRAŽIVANJE	3
1.3. IZVORI I METODE PRIKUPLJANJA PODATAKA	5
1.4. SADRŽAJ I STRUKTURA RADA.....	5
2. NEMATERIJALNA KULTURNA BAŠTINA	7
2.1. GENEALOGIJA KONCEPTA NEMATERIJALNOG KULTURNOG NASLJEĐA.....	7
2.1.2. TEORIJSKO ODREĐENJE TERMINA KULTURNO NASLJEĐE.....	7
2.1.2. Teorijsko određenje nematerijalnog kulturnog nasljeđa.....	10
2.2. ELEMENTI NEMATERIJALNOG KULTURNOG NASLJEĐA	12
2.2.1. Usmena predaja i izrazi, uključujući jezik kao sredstvo komunikacije nematerijalnog kulturnog nasljeđa	14
2.2.2. Izvedbene (scenske) umjetnosti kao što su tradicionalna muzika, ples i teatar	15
2.2.3. Običaji, rituali i svečanosti	16
2.2.4. Znanje i vještine vezane uz prirodu i svemir	17
2.2.5. Tradicionalni zanati.....	17
2.3. MEĐUNARODNA PRAVNA ZAŠTITA NEMATERIJALNOG KULTURNOG NASLJEĐA.....	18
2.4. DOSADAŠNJA PRAVNA ZAŠTITA NEMATERIJALNOG KULTURNOG NASLJEĐA U BOSNI I HERCEGOVINI	21
2.5. INSTITUCIONALNI OKVIR ZAŠTITE NEMATERIJALNOG KULTURNOG NASLJEĐA U BOSNI I HERCEGOVINI	26
3. DIGITALIZACIJA KULTURNE BAŠTINE.....	29
3.1. UNESCO. SVJETSKI PROGRAM ZAŠTITE BAŠTINE	30
3.2. EVROPSKA POLITIKA DIGITALIZACIJE KULTURNE BAŠTINE	30
3.3. SOUTH-EASTERN EUROPE (SEE) POLICY	31
3.4. OČUVANJE DIGITALNE BAŠTINE	31
4.9. EUROPEANA	32
4.10. EU PROJEKTI DIGITALIZACIJE	32
4.11. KULTURNE INSTITUCIJE KAO „ČUVARI PAMĆENJA“.....	35
4. NEMATERIJALNA KULTURNA BAŠTINA BOSNE I HERCEGOVINE I DIGITALIZACIJA.....	36

3.5. PRELIMINARNA LISTA NEMATERIJALNE KULTURNE BAŠTINE BOSNE I HERCEGOVINE	36
5.2. DIGITALIZIRANA NEMATERIJALNA KULTURNA BAŠTINA U ARHIVIMA BOSNE I HERCEGOVINE	41
5.3. DIGITALNA INFRASTRUKTURA MUZEJA.....	43
5.4. DIGITALNA NEMATERIJALNA BAŠTINA U BIBLIOTEKAMA.....	45
5.5. DIGITALNI ARHIVI I PORTALI KULTURNE BAŠTINE.....	47
6. ZAKLJUČAK	48
6. LITERATURA.....	49

POPIS SLIKA

Slika 1. Zmijanjski vez.....	38
Slika 2. Konjičko drvorezbarstvo.....	40
Slika 3. Branje trave ive na Ozrenu.....	41

SAŽETAK

Posljednjih nekoliko godina veoma je aktuelno pitanje zaštite i prezentacije nematerijalne kulturne baštine kroz postupak njene digitalizacije. Multidisciplinarnim sagledavanjem ove dvije teme, teza *"Nematerijalna kulturna baština u digitalnom obliku"* bavi se istraživanjem odnosa između nematerijalne kulturne baštine i digitalizacije, a sve s ciljem pronalaska optimalnih načina njene digitalizacije. U teoretskom dijelu, opisuje se koncept nematerijalne kulturne baštine i njen značaj kako na globalnom tako i na nivou Bosne i Hercegovine, potom proces digitalizacije kulturne baštine te evropski projekti i preporuke vezane uz digitalizaciju iste. U istraživačkom dijelu rada, dali smo prikaz nematerijalne kulturne baštine BiH koja je upisana na Reprezentativnu listu nematerijalnog kulturnog naslijeđa UNESCO-a, te smo naveli i listu nematerijalne kulturne baštine koja je/će u dogledno vrijeme biti također kandidovana za upis na UNESCO Reprezentativnu listu. Na samom kraju rada, prije zaključnih razmatranja obradili smo i dali pregled „digitalne infrastrukture nematerijalne kulturne baštine BiH kroz najvažnije baštinske ustanove“. Istraživački dio rada bavi se načinima i problemima koji se mogu očekivati prilikom digitalizacije navedene baštine. Na kraju se rada analizom navedenih problema izvodi zaključak u kojem su navedena najprimjerenija rješenja problema pri digitalizaciji ove vrste gradiva te optimalni načini digitalizacije.

Ključne riječi: kulturna baština, nematerijalna kulturna baština, digitalizacija

SUMMARY

In the last few years, the issue of protection and presentation of the intangible cultural heritage through the process of its digitalisation is very topical. With a multidisciplinary view of these two topics, the thesis “Intangible Cultural Heritage in Digital Form” deals with the study of the relationship between intangible cultural heritage and digitization, all with the aim of finding optimal ways of digitizing it. The theoretical part describes the concept of intangible cultural heritage and its importance at both global and national levels, the process of digitization and its importance in the digital age, as well as European projects and recommendations related to the digitization of cultural heritage. In the research part of the paper, we gave an overview of the intangible cultural heritage of Bosnia and Herzegovina which is inscribed on the UNESCO Representative List, and we also listed the list of intangible cultural heritage that will in the near future also be submitted to the UNESCO list. At the very end of the paper, prior to concluding considerations, we reviewed and provided an overview of "the digital infrastructure of BiH's intangible cultural heritage through the most important heritage institutions." The research part deals with the ways and problems that can be expected when digitizing said heritage. At the end of the paper, an analysis of these problems leads to the conclusion that outlines the most appropriate solutions to the problem of digitization of this type of material and the optimal ways of digitization.

Keywords: cultural heritage, intangible cultural heritage, digitization

1. UVOD

Kulturna baština, definirana *Konvencijom o zaštiti svjetske kulturne i prirodne baštine iz 1972. godine* podrazumijeva materijalno i nematerijalno naslijeđe određene grupe ili društva kao ostavštinu prošlih generacija. Prema UNESCO-voj *Konvenciji o zaštiti nematerijalne kulturne baštine iz 2003. godine* nematerijalna kulturna baština podrazumijeva *vještine, izvedbe, izraze, umijeća, znanja kao i instrumente, predmete, rukotvorine i kulturne prostore koji su povezani sa tim, koje zajednice, skupine i u nekim slučajevima, pojedinci prihvataju kao dio svoje kulturne baštine*. Ovu nematerijalnu kulturnu baštinu koja se prenosi iz naraštaja u naraštaj, zajednice i skupine stalno iznova stvaraju kao odgovor na svoje okruženje, svoje međusobno djelovanje sa prirodom i svojom historijom koja im pruža osjećaj identiteta i kontinuiteta te tako promiče poštivanje kulturne raznolikosti i ljudske kreativnosti.

Kulturna baština i komunikacija oduvijek su usko međusobno povezane. Tehnološki potpomognuta komunikacija baštine nije nova ideja, stara je koliko i baština. Bez tehnologija- glinenih pločica, voska, tinte, papira, uljanih boja, litografije, drvoreza, analogne i digitalne elektronike, radija, televizije i dr.- baština koju danas poznajemo ne bi postojala. Naime, tehnologija je ta koja omogućuje stvaranje, pamćenje, reprodukciju i komunikaciju kako materijalnih tako i nematerijalnih kulturnih dobara. Zapravo, tehnologije generišu nove kodove pristupačnosti, percepcije i prezentacije, demokratiziraju pristup baštinskim sadržajima omogućavajući njihovo slobodno cirkulisanje kroz društvo u mnoštvu kopija i inačica. Svako od tehnologija može se zahvaliti viđenju kulturne baštine iz različitih perspektiva, u različitim interpretacijama i perceptivnim modalitetima.

Nematerijalna kulturna baština Bosne i Hercegovine nalazi se pohranjena u muzejskim zbirkama, institutima, arhivima i bibliotekama, ustanovama vjerskih zajednica, te u zbirkama privatnih kolekcionara. Skoro sve navedene baštinske i druge srodne ustanove imaju i zakonsku obavezu prikupljanja, čuvanja, zaštite i prezentacije nematerijalne baštine. Različiti dokumenti, snimci sa terenskih istraživanja, i njihova popratna dokumentacija, rukopisni materijal, originalna kompozitorska djela, fotografije,

crteži, stari i raritetni časopisi, knjige i druga nematerijalna kulturna dobra koja su pohranjena u baštinskim ustanovama predstavljaju našu vezu sa prošlošću i jedan od važnih faktora za prepoznavanje, definiranje i afirmaciju kulturnog identita Bosne i Hercegovine.

Digitalizacija je zasigurno jedan od najboljih postupaka zaštite, odnosno očuvanja nematerijalne kulturne baštine. Proces digitalizacije otvara mogućnosti za stvaranje novih digitalnih kulturnih dobara, te komunikacije ustanova koje se bave prikupljanjem, čuvanjem, istraživanjem i dokumentiranjem kulturne baštine sa korisnicima. Građa koja je vezana za državni, lokalni ili kulturni identitet u evropskim zemljama dostupna je na službenim mrežnim stranicama nadležnih ministarstava državne, regionalne ili lokalne uprave, turističkih zajednica, te drugih srodnih institucija koje djeluju u baštinskom području.

Pored zaštite i promocije nematerijalne baštine, digitalizacija omogućava dostupnost i korištenje svih kulturnih sadržaja i predstavlja važan medij u razmjeni i sticanju novih znanja, spoznaja, vrijednosti i iskustava. Na taj se način promovira lokalna historija, znamenite osobe, spomenici kulture i nematerijalna baština. Digitalni repozitorij i platforme namijenjene za pohranu i obradu građe omogućavaju jednostavniji pristup građi kao dragocjenom izvoru za istraživanje u oblasti humanističkih nauka i umjetnosti.

Kada su u pitanju projekti digitalizacije baštine u našoj državi, oni još uvijek ne obuhvataju u znatnijoj mjeri oblikovanje i proizvodnju digitalnih sadržaja, namjenjenih široj korisničkoj zajednici. Zbog ponajviše finansijskih, te tehničkih i profesionalnih ograničenja baštinske ustanove daju prednost internoj digitalizaciji u svrhu dokumentiranja građe te stvaranja različitih digitalnih kataloga. Međutim, smatramo da digitalna baština nadilazi katalošku razinu opisa građe i kontekstualno nam tumači određene kulturne fenomene ili cjelokupne kulture, proširujući funkcionalnost baštine kroz bogatu i snažnu interaktivnost, multimedijalnost, te pružajući mogućnost povezivanja i pretraživanja heterogenih baštinskih izvora. Digitalizacija kulturne baštine donosi mnoge dobrobiti, među kojima je svakako veliki broj korisnika koji mogu pristupiti digitalnim sadržajima na internetu.

1.1. PREDMET ISTRAŽIVANJA

Nematerijalna kulturna baština se za svoj opstanak uveliko oslanja na ljude, koji imaju veliku ulogu u prenošenju tradicija na mlađe generacije. Ali, uz to se sve češće javlja potreba i za dugotrajnim očuvanjem ovakve vrste baštine. U današnje je vrijeme sve učestalija primjena informacijsko-komunikacijskih tehnologija u svim područjima ljudskog djelovanja. Tako su ta nastojanja sve češća i u području zaštite kulturne baštine. Baštinu se želi očuvati i interpretirati na drugačiji, moderniji način. Zbog toga se digitalizacija nametnula kao optimalan način njenog očuvanja. Proces digitalizacije omogućuje brz i jednostavan pristup podacima te olakšava njihovo pretraživanje. Zaštita nematerijalnog kulturnog nasljeđa na globalnom nivou započela je 2003. godine usvajanjem *UNESCO-ve Konvencije o zaštiti nematerijalnog kulturnog nasljeđa*. Od tada države potpisnice ove konvencije u svojim zakonodavnim i institucionalnim okvirima nastoje pronaći najbolji model zaštite i očuvanja ovog oblika kulturnog nasljeđa.

Osnovni cilj rada jeste ukazati na značaj nematerijalne kulturne baštine te predložiti savremene načine njene digitalizacije u svrhu dugotrajnog očuvanja, ali i povećanja interesa među građanima. U tom smislu, rad se može podijeliti na dva dijela, teorijski i praktični. U teorijskom je dijelu objašnjen pojam digitalizacije i nematerijalne kulturne baštine te su predstavljeni europski projekti na području digitalizacije kulturne baštine, navedena su i ukratko opisana bosansko hercegovačka nematerijalna kulturna dobra s Reprezentativnog popisa UNESCO-a. Praktični i posljednji dio se bavi trenutnim stanjem ovoga pitanja u praksi, te su navedeni prijedlozi mogućih načina digitalizacije navedenih kulturnih baština.

1.2. SVRHA, CILJEVI I POLAZNE HIPOTEZE ZA ISTRAŽIVANJE

Svrha rada ogleda se u boljem teorijskom i praktičnom razumijevanju zaštite nematerijalne kulturne baštine kroz proces digitalizacije, dok u praktičnom smislu rad predstavlja smjernice i putokaz praktičnim politikama u oblasti kulture u Bosni i Hercegovini da na osnovu naučnih i strukovnih rezultata poboljšaju efekte zaštite nematerijalne kulturne baštine.

Cilj rada bio je istraživanje i analiziranje postojeće situacije, definisanje problema i pronalaženje mogućih rješenja za potrebe i probleme u ovoj oblasti. S tim u vezi u radu se:

- napravio pregled zakonske i normativne regulative u oblasti zaštite nematerijalnog kulturnog nasljeđa u Bosni i Hercegovini,
- pregled koncepta digitalizacije usluga u ustanovama baštine,
- pregled evropskih projekata u oblasti digitalizacije usluga u ustanovama baštine,
- napravio praktičan prikaz trenutnog stanja digitalizacije nematerijalnog kulturnog dobra u ustanovama baštine u Bosni i Hercegovini.

U skladu sa problemom, predmetom i objektima istraživanja, postavljena je radna hipoteza:

„Strategija digitalizacije kulturne baštine Bosne i Hercegovine na nacionalnom nivou, uslov je za njeno očuvanje.“

Postavljenu radnu hipotezu, prate pomoćne hipoteze, koje se mogu definirati kao detaljno tumačenje iste:

PH; 1 Digitalizacija omogućava dostupnost i korištenje svih kulturnih sadržaja i predstavlja važan medij u razmjeni i sticanju novih znanja, spoznaja, vrijednosti i iskustava.

PH; 2 Digitalni repozitorij i platforme namijenjene za pohranu i obradu građe omogućavaju jednostavniji pristup građi kao dragocjenom izvoru za istraživanje u oblasti humanističkih nauka i umjetnosti.

PH; 3 Uspostavljanjem digitalnih repozitorija i platformi koji bi predstavljali mjesto pohrane građe, stvorile bi se referentne tačke za razmjenu znanja i informacija između istraživača i ustanova.

1.3. IZVORI I METODE PRIKUPLJANJA PODATAKA

Pristup izradi rada započeo je sakupljanjem dokumentacije i literature o zaštiti i preporukama o zaštiti nematerijalnog kulturnog naslijeđa na globalnom nivou, dokumentacije i literature o postojećim zakonskim propisima i normativima u Bosni i Hercegovini u oblasti zaštite nematerijalnog kulturnog naslijeđa, te o dosadašnjoj zaštiti nematerijalnog kulturnog naslijeđa, prikupljanjem i analizom dokumentacije i literature koja se odnosi na digitalizaciju usluga u baštinskim ustanovama, projektima na evropskom nivou u ovoj oblasti, te je dat prikaz triju nematerijalnih kulturnih dobara sa Reprezentativne liste nematerijalnog kulturnog naslijeđa BiH. Prije zaključnih razmatranja dali smo prikaz trenutnog stanja „digitalne infrastrukture nematerijalnog kulturnog naslijeđa u BiH“.

Tokom istraživanja u radu je korišteno istraživanje *historiografskih podataka* na osnovu kojih su dobijeni relevantni podaci o stanju nematerijalnog kulturnog naslijeđa u Bosni i Hercegovini. Ova metoda sastojala se iz tri dijela, pronalaženja izvora (pisanih izvora), kritičke analiza izvora i sinteze prikupljenih činjenica. Metodom identifikacije definisane su ustanove koje se bave očuvanjem nematerijalnog kulturnog naslijeđa te organizacioni i programski modeli u domenu nematerijalnog kulturnog naslijeđa.

1.4. SADRŽAJ I STRUKTURA RADA

Rad se sastoji iz sljedećih poglavlja:

Rad se sastoji iz sljedećih poglavlja:

1. **Uvodno razmatranje.** U uvodnom dijelu rada dat ćemo prikaz predmeta/problema istraživanja, svrhe i ciljeva istraživanja, sadržaj i strukturu rada, korištene metode prilikom istraživanja te postaviti izvedbenu i pomoćne hipoteze.
2. **Nematerijalna kulturna baština.** U drugom poglavlju dat ćemo prikaz historije teorijskog određenja (nematerijalne) kulturne baštine, potom elemenata nematerijalnog kulturnog naslijeđa, prikaz međunarodne pravne zaštite

nematerijalnog kulturnog naslijeđa sa aspektom na UNESCO Konvenciju, dosadašnju pravnu zaštitu nematerijalnog kulturnog naslijeđa u BiH, kao i trenutni institucionalni okvir za njenu zaštitu.

3. **Digitalna kulturna baština.** U trećem poglavlju analizirati ćemo koncept digitalizacije usluga u baštinskim ustanovama sa aspektom na nematerijalnu kulturnu baštinu. U ovom poglavlju će biti prikazane najvažnije preporuke vezane za digitalizaciju kulturne baštine od strane različitih evropskih projekata poput South-Eastern Europe Policy (SEE), Europeana i dr.
4. **Nematerijalna kulturna baština i digitalizacija u Bosni i Hercegovini.** U četvrtom poglavlju, dokazat ćemo postavljene hipoteze- odnosno, opravdati naše istraživanje. Prikazat ćemo UNESCO Preliminarnu listu nematerijalnog kulturnog naslijeđa u BiH sa prikazom one baštine koja je upisana na UNESCO Reprezentativnu listu: *Zmijanjski vez, Branje trave ive na Ozrenu i Konjičko drvorezbarstvo*; Prikazat ćemo digitalnu infrastrukturu nematerijalne kulturne baštine kroz najvažnije baštinske ustanove u BiH, ukazati na postojeće nedostatke i predložiti rješenja za unaprijeđenje stanja u ovoj oblasti;
5. **Završno razmatranje.** U posljednjem poglavlju dat ćemo zaključak na istraživanje.

Istraživanje je sprovedeno sa eksplorativno-deskriptivnog, analitičko-deskriptivnog i projektno-modelskog aspekta. Eksplorativno-deskriptivni aspekt istraživanja omogućio je bolje razumijevanje domena zaštite nematerijalne baštine u Bosni i Hercegovini i svijetu, stanje u toj oblasti u Bosni i Hercegovini, evropske preporuke, te važeću zakonsku i normativnu regulativu u ove dvije oblasti.

2. NEMATERIJALNA KULTURNA BAŠTINA

2.1. GENEALOGIJA KONCEPTA NEMATERIJALNOG KULTURNOG NASLJEĐA

Termin nematerijalno kulturno nasljeđe u svijetu egzistira nekoliko godina. Njegov ekvivalent u našem jeziku i etnološkoj nauci je termin *duhovna kultura*. Naziv nematerijalno kulturno nasljeđe dolazi od prihvaćenog prevoda engleskog termina *intangible cultural heritage* (doslovni prevod: neopipljivo kulturno nasljeđe), iako se u engleskom govornom području upotrebljava i izraz *living cultural heritage* (živeće kulturno nasljeđe), a sporadično i *immaterial cultural heritage* (nematerijalno kulturno nasljeđe).

U ovom radu će se koristiti termin nematerijalno kulturno nasljeđe u smislu engleskog termina *intangible cultural heritage*. Bliže terminološko određenje pojma nematerijalno kulturno nasljeđe zahtijeva prvenstveno definisanje termina kulturnog nasljeđa, pa tek onda termina nematerijalno.

2.1.1. TEORIJSKO ODREĐENJE TERMINA KULTURNO NASLJEĐE

Kovanica kulturno nasljeđe je sastavljena iz dva termina: kulture i nasljeđa. Termin kultura (latinski *colere*, nastanjivati, uzgajati, štititi, poštovati) je izuzetno teško definisati i upuštanje u ovu problematiku otvara niz novih tema. Kultura je jedna od najsloženijih riječi u jeziku, tako da u brojnim naučnim studijama ili susrećemo šaroliku lepezu njenih definicija ili u njima izostaje preciznije određenje ovog pojma. U ovim potonjim, iznosi se teza da svi znaju šta je kultura i šta se pod njom podrazumijeva. S druge strane brojnost definicija ukazuje na širinu ovog pojma.¹

Jednu od prvih definicija kulture izveo je E. Tylor u kojoj kaže da je kultura kompleksna cjelina koja obuhvata znanje, vjerovanja, umjetnost, moral, pravo, običaje i

¹ Termin živeće kulturno nasljeđe često je u upotrebi, a označava oblik nasljeđa koji postoji od ranije, ali i trenutno i koji se prenosi iz domena nasljeđenog u domen savremenog, živećeg i koji živi i izvodi se u brojnim sferama čovjekovog života.

sve ostale sposobnosti i navike koje je čovjek stekao kao član društva. Kultura se odnosi na cjelokupno društveno nasljeđe neke grupe ljudi, odnosno na naučene obrasce mišljenja, osjećanja i djelovanja neke grupe, zajednice ili društva, kao i na izraze tih obrazaca u materijalnom obliku. Termin živuće kulturno nasljeđe često je u upotrebi, a označava oblik nasljeđa koji postoji od ranije, ali i trenutno i koji se prenosi iz domena nasljeđenog u domen savremenog, živućeg i koji živi i izvodi se u brojnim sferama čovjekovog života.²

Gotovo svi istraživači su saglasni oko toga da je kultura „proces“, da je dinamična i da se konstantno mijenja. Procesi kulturne razmjene postoje od kada postoji i kultura. Sva kultura se u svijetu oblikovala kroz konstantan proces uzimanja i davanja. Ona je fenomen koji se neprekidno razvija, to je živući identitet, dinamičan model, a pokušava li je se uklopiti u statički oblik, prestaje postojati kao izvor inspiracije.

Važno je naglasiti da se pod pojmom kultura ne podrazumijeva samo tzv. narodna, tradicionalna kultura niti kultura shvaćena kao umjetnost i obrazovanje, nego kompleksna cjelina vrijednosnih obrazaca i normi koje utiču na ponašanje, kao i sve ono što je čovjekovim ponašanjem stvoreno.

Ovakva koncepcija obuhvata dvije međusobno povezane i interaktivne oblasti, duhovnu (vrijednosne orijentacije i norme) i materijalnu (proizvod čovjekova ponašanja i djelovanja). Kultura se definiše i kao kompleksna cjelina koja se temelji na organizacijskom konceptu širokog spektra načina života te kao historijsko stvoreni sistem eksplicitnih i implicitnih načina života koji dijele svi ili posebno određeni članovi društva u određenom vremenskom periodu, ali i kao cjelokupnost znanja i spoznaja koje omogućavaju funkcionisanje života u zajednici, te nju ne čini samo savremeno stvaralaštvo već i kulturna dobra nastala tokom historije.

Stručna literatura nudi različite definicije kulturnog nasljeđa. Jedna od prihvaćenijih je UNESCO-va definicija koja se nalazi u *Konvenciji o zaštiti svjetske kulturne i prirodne baštine iz 1972. godine*. UNESCO kulturno nasljeđe (baštinu) definiše na sljedeći način: „Kulturno nasljeđe se odnosi na spomenike, skupine zgrada i znamenita

² Tako pedesetih godina XX vijeka Kroeber i Kluckhohn navode 164 definicije kulture različitih autora (Kluckhohn i Kelly, prema Ritchi i Zins 1978; 229).

mjesta od historijske, estetske, arheološke, naučne, etnološke ili antropološke vrijednosti“ (Konvencija o zaštiti svjetske kulturne i prirodne baštine 1972).

Preciznije rečeno, tri osnovne komponente pomenute Konvencije pri definisanju kulturnog nasljeđa su:

- *spomenici*: djela arhitekture, monumentalna vajarstva ili slikarska djela, elementi ili strukture arheološkog karaktera, natpisi, većina i grupe elemenata koji imaju izuzetnu univerzalnu vrijednost sa historijskog, umjetničkog ili naučnog gledišta;
- *grupna zdanja*: grupe izolovanih ili povezanih građevina, koje po svojoj arhitekturi, jedinstvu i uklopljenosti u pejzaž predstavljaju izuzetnu univerzalnu vrijednost sa historijske, umjetničke ili naučne tačke gledišta;
- *znamenita mjesta*: djela ljudskih ruku ili kombinovana djela ljudskih ruku i prirode, kao i zone, uključujući tu arheološka nalazišta koja su od izuzetnog univerzalnog značaja sa historijske, estetske i etnološke ili antropološke tačke gledišta (UNESCO Konvencija o zaštiti svjetske kulturne i prirodne baštine).

Iz ove definicije se vidi da UNESCO sedamdesetih godina XX vijeka naglasak stavlja isključivo na materijalnu dimenziju kulture, isključujući njene duhovne vrijednosti. Isti trend vladao je i u zakonskim regulativama u Bosni i Hercegovini tog perioda. Tadašnjim Zakonom o zaštiti spomenika kulture rečeno je da se: „spomenicima kulture smatraju nepokretne i pokretne stvari i grupe stvari koji su zbog svoje naučne, tehničke i druge vrijednosti kao kulturna dobra od posebnog značaja za društvenu zajednicu“, te da su to „spomenici i spomen-obilježja istaknutih ličnosti i događaja iz revolucije i radničkog pokreta“ („Službeni list SR BiH“ br. 31/65).

Ovakve definicije nasljeđe izjednačavaju sa kulturnim dobrom jer ga poistovjećuju sa konkretnim ili materijalizovanim oblikom kulturnog nasljeđa. Kulturno dobro podrazumijeva predmete koji su svjedočanstvo ljudskog stvaralaštva ili prirodne evolucije i koji po mišljenju svake države predstavljaju historijsku, umjetničku, naučnu ili tehničku vrijednost. Kulturno nasljeđe je proizvod određene kulture. Kultura označava naše nasljeđe iz prošlosti koje koristimo danas i predajemo budućim generacijama. Ono nije samo ogledalo naše prošlosti, već je i prozor za budućnost. Iz definicija kulture vidljivo je da ona ima svoju materijalnu i duhovnu dimenziju, pa se tako treba razlikovati i materijalno i nematerijalno nasljeđe jer nasljeđe ne mogu predstavljati samo spomenici

i lokaliteti koji imaju historijski karakter, nego ono obuhvata i tradiciju određenog naroda koja uključuje njegove običaje, vjerovanja, hranu, plesove, odjeću.

Tako se danas kulturno nasljeđe obično dijeli na materijalno i nematerijalno, a ovo posljednje svojim poljem značenja prekriva ono materijalno jer je ono jedan od aspekta ostvarene duhovne kulture.

2.1.2. Teorijsko određenje nematerijalnog kulturnog nasljeđa

UNESCO-va Konvencija o zaštiti kulturnog i prirodnog nasljeđa iz 1972. godine ne poznaje termin nematerijalna kultura. Međutim, stvari se mijenjaju 1973. godine kada vlada Bolivije predlaže UNESCO-u zaštitu i promociju folkloru. S druge strane etnološki ili antropološki naučni krugovi u predmetu istraživanja svoje nauke tretiraju i duhovnu i materijalnu stranu razvoja čovjekovog društva i njegove tradicije. Ovakav stav proizilazi iz činjenice da materijalni ostaci neke kulture nisu jedina naučna predstava koja odgovara konceptu svjedočanstva o toj kulturi, nego i duhovni ostaci kao što su govorni jezik, usmeno stvaralaštvo, praktične tradicijske vještine.³

Kod nematerijalnog kulturnog nasljeđa naglasak je stavljen na ideje i predstave koje oblikuju ovo nasljeđe, a ne na njegovo materijalno manifestovanje. U našoj etnologiji i etnografskoj muzejskoj praksi ne postoji zvanična definicija ovog pojma, ali se pod njim podrazumijeva neopipljivo narodno stvaralaštvo. Ono može imati odraz na pokretnim i nepokretnim kulturnim dobrima i može biti predstavljeno putem video i tonskog zapisa. Uobičajeno je shvatanje u etnološkoj nauci da se pod nematerijalnim kulturnim dobrima podrazumijevaju proizvodi duhovne i socijalne kulture naroda. Kako kod nas ne postoji zvanična definicija ovog nasljeđa, te kako je termin nematerijalno kulturno nasljeđe na globalnom nivou u upotrebu ušao preko *UNESCO-ve Konvencije o zaštiti nematerijalnog kulturnog nasljeđa*, tako će se UNESCO-va definicija ovog oblika nasljeđa koristiti u ovom radu. Pomenuta Konvencija je usvojena u Parizu 17. oktobra

³ Međutim, ovo ne znači da bi se trebalo odreći bavljenja na primjer srednjovjekovnom arhitekturom, nego da bi se u središte pažnje istraživača mogla naći znanja i vještine koja su bila neophodna ne samo za izgradnju objekta, nego i za socio-ekonomske i običajne aspekte organizacije cijelog toka gradnje.

2003. godine.⁴ Njen cilj je: - zaštita nematerijalnog kulturnog nasljeđa; - osiguravanje poštovanja nematerijalnog kulturnog nasljeđa zajednica, grupa i pojedinaca; - podizanje svijesti na lokalnom, nacionalnom i međunarodnom nivou o važnosti ovog nasljeđa i o osiguranju uzajamnog uvažavanja;

Važnost nematerijalnog kulturnog nasljeđa ogleda se i u njegovoj ulozi pokretača kulturne različitosti i garanta održivog razvoja, kako je i naglašeno u *Preporuci UNESCO-a o zaštiti tradicionalne kulture i folkloru iz 1989. godine, Opštoj deklaraciji UNESCO-a o kulturnoj različitosti iz 2001. godine i u Istanbulske deklaraciji iz 2002. godine*. UNESCO je donio Konvenciju polazeći od pretpostavke da postoji sveopšta volja i zajednička briga da se zaštiti nematerijalno kulturno nasljeđe čovječanstva, prepoznajući da zajednice, posebno urođeničke zajednice, grupe i u nekim slučajevima pojedinci igraju važnu ulogu u proizvodnji, zaštiti, održavanju i ponovnom stvaranju nematerijalnog kulturnog nasljeđa, te tako pomažu jačanju kulturne različitosti i ljudske kreativnosti..

UNESCO-va Konvencija u stavu 2, članu 1 nematerijalno kulturno nasljeđe definiše kao prakse, predstave, izraze, znanje, vještine, kao i instrumente, predmete, rukotvorine i kulturne prostore koji su povezani s tim, koje zajednice, grupe i u nekim slučajevima pojedinci prihvataju kao dio svog kulturnog nasljeđa. Ovo nasljeđe se prenosi iz generacije u generaciju, a zajednice i grupe ga stalno iznova stvaraju kao reakciju na svoje okruženje, uzajamno djelovanje s prirodom i historijom, te im ono pruža osjećaj identiteta i kontinuiteta, te tako promoviše poštovanje za kulturnu raznolikost i ljudsku kreativnost koja je u skladu sa održivim razvojem.⁵

Prema Konvenciji nematerijalno kulturno nasljeđe mora biti u skladu s postojećim međunarodnim zakonima o ljudskim pravima i uzajamnom poštovanju među zajednicama, grupama i pojedincima.⁶

⁴ Razvojni pravac zaštite nematerijalnog kulturnog nasljeđa tabelarno je prikazan u prilogu broj 1.

⁵ Prema Konvenciji nematerijalno kulturno nasljeđe mora biti u skladu s postojećim međunarodnim zakonima o ljudskim pravima i uzajamnom poštovanju među zajednicama, grupama i pojedincima.

⁶ Svega nekoliko godina je bilo potrebno da prođe od proglašenja prvog broja dobara dijelom svjetskog kulturnog nasljeđa, da bi se pokazalo da je u pitanju potencijalno profitabilan fenomen. S jedne strane, vidovi nematerijalnog kulturnog nasljeđa čija je prezentacija javnosti već bila elaborirana na određeni način, predstavljaju potencijalno ekonomski lako iskoristivo kulturno dobro u smislu turističke atrakcije. Dobar primjer za to je španski grad Elche sa proglašenjem nematerijalnog kulturnog nasljeđa „Mystery

Drugim riječima UNESCO-va definicija nematerijalno kulturno nasljeđe vidi kao „naučne procese naroda zajedno sa znanjem, vještinama i kreativnošću koji ih prožimaju i koje takvi procesi razvijaju... koji žive zajednicama pružaju osjećanje kontinuiteta i važni su za kulturni identitet, kao i za očuvanje kulturne raznovrsnosti i kulture čovječanstva“.

Značaj nematerijalnog kulturnog nasljeđa prema pomenutoj Konvenciji ogleda se u omogućavanju pružanja zajednicama osjećaja pripadnosti, identiteta i kontinuiteta, te osjećaja uzajamnog poštovanja. Ono predstavlja međunarodnu sponu za razumijevanje i posrednik je za ostvarenje ljudskih prava, predstavlja živeće nasljeđe, čovjeka, zajednicu, sponu za razumijevanje među narodima i različitim kulturama, te je posrednik u isticanju sloboda i afirmacije ljudskih prava i svakako se nalazi u interakciji u odnosu na sintagmu održivog razvoja. UNESCO-vom definicijom nematerijalno kulturno nasljeđe smatra se nizom posebnosti neke zajednice, grupe ljudi ili pojedinaca i iz tog niza proizilaze osnovni elementi ovog nasljeđa.

2.2. ELEMENTI NEMATERIJALNOG KULTURNOG NASLJEĐA

Definitor nematerijalnog kulturnog nasljeđa u UNESCO-voj Konvenciji o zaštiti ovog nasljeđa u nematerijalno kulturno nasljeđe uključuje forme kulturnog (samo) predstavljanja i izražavanja, kulturne navike, običaje, znanja i jezik i kao da prati neku vrstu predmetnog kataloga istraživanja koja se u etnologiji i antropologiji izučavaju više od posljednjih pedesetak godina. Najšire shvaćen pojam nematerijalnog kulturnog nasljeđa ne donosi novost u predmetnom smislu kada je u pitanju etnologija i antropologija, ali njegovo skretanje pažnje na duhovni, konceptualni, ideacijski i simbolički poredak onoga što se proučava otvara nove mogućnosti za međusobno unapređivanje interpretativnog i prezentacijskog domena rada

Play of Elche“. Radi se o sakralnoj muzičkoj drami o smrti, odnosno uznesenju Bogorodice koja se još od XV vijeka izvodi u katedrali u Elche-u i na ulicama ovog grada. Performans predstavlja živo svjedočanstvo o postojanju pozorišnih predstava tokom srednjeg vijeka u Evropi i poštovanja kulta Djevice (Marije). Performans se održava 14. i 15. avgusta.

S tim u vezi, izučavanje etnoloških fenomena na prostoru bivše Jugoslavije podrazumijevalo je sljedeće domene: Materijalnu kulturu, Duhovnu kulturu, Socijalnu kulturu. U okviru materijalne kulture istraživali su se tipovi kuća, okućnica, stočarski stanovi, poljoprivredne alatke.

U okviru duhovne kulture, odnosno nematerijalne koja sadrži elemente naslijeđenog, ali i savremenog istraživali su se:

- *Godišnji vjerski običaji*: krsna i seoska slava, imendan i rođendan, godišnje vatre; badnjak (panj, stablo, grana); božićnje zelenilo i slama; čestitanje; polaznik; ophodnik; i igre u božićno i novogodišnje doba; ljuljanje, pokladni običaji; ophodi s maskom...
- *Narodna vjerovanja i praznovjerice*: vampir, vukodlak, vještice, vile suđenice, sveci zaštitnici; drveće u vjerovanjima i kazivanju, zlo oko, uroci; duga i zvijezde u vjerovanju; nijemi jezik...

U okviru socijalne kulture, koja istovremeno ima i odlike nematerijalnog nasljeđa istraživale su se:

- Opšte pojave i običaji u društvenom životu: rođaci i njihovo oslovljavanje, nekrvno srodstvo, pozdravljanje, običaji kretanja u krug, podjela po dobu, ženske svečanosti i povlastice...;
- Obroci i jela, pića i pravljenje alkohola;
- Poljoprivreda;
- Stočarstvo;
- Porodična zadruga...⁷

Prema definiciji *UNESCO-ve Konvencije o nematerijalnom kulturnom nasljeđu* u članu 2., stavu 2. njeni elementi su:

- usmena predaja i izrazi, uključujući jezik kao sredstvo komunikacije nematerijalnog kulturnog nasljeđa,
- izvedbene (scenske) umjetnosti kao što su tradicionalna muzika, ples i teatar,

⁷ Žikić, Bojan (2006). *Etnografska muzeologija u tranziciji – osvrt na prošlost i pogled u budućnost. Kognitivna antropologija i nematerijalna kulturna baština*. Glasnik etnografskog muzeja. Beograd. Vol 70, str. 11.

- običaji, rituali i svečanosti,
- znanje i vještine vezane uz prirodu i svemir,
- tradicionalni zanati.

2.2.1. Usmena predaja i izrazi, uključujući jezik kao sredstvo komunikacije nematerijalnog kulturnog nasljeđa

Usmena predaja i izrazi podrazumijevaju velik i različit broj tradicionalnih formi kakve su poslovice, zagonetke, priče, stihovi, legende, mitovi, epske pjesme, bajalice, vračke, molitve, muzika, dramski nastupi. Usmenom predajom i izrazima prenose se znanja, vrijednosti i kolektivno pamćenje. Forme usmene predaje mogu biti dvojake. U nekim zajednicama one su dostupne svima, dok su u drugim dostupne samo određenim grupama, na primjer odraslim ženama, lovcima, ratarima i sl.

S druge strane, u mnogim društvima izvedbena usmena predaja može biti visoko cijenjeno zanimanje koje izvode profesionalni izvođači koji se često smatraju čuvarima kolektivnog pamćenja.⁸ Osnovna karakteristika formi usmene predaje i izraza je različitost i neponovljivost. Svaka sljedeća prezentacija forme usmene predaje ili izraza se razlikuje od prethodne ili naredne. Ovakva promjena je uslovljena ne samo postojanjem različitih interpretatora, nego ona zavisi i od konteksta ponavljanja usmene predaje ili izraza, inspiracije i improvizacije izvođača. Time je usmena predaja izuzetno vitalna i atraktivna, ali takođe i veoma krhka jer njen opstanak zavisi od neprekinutog lanca prenosa.

Interesantno je da se UNESCO-voim Konvencijom jezik kojom se usmena tradicija prenosi ne štiti, ali se on prihvata kao originalno sredstvo (sredstvo komunikacije) kojim se prenosi neka od usmenih tradicionalnih formi.⁹

⁸ Poznate su brojna izvođenja usmene predaje među različitim grupama afričkih naroda, ali je manje poznato da usmena predaja i pripovjedači postoje i u zemljama Evrope i Sjedinjenih Američkih Država.

⁹ Zaštita i očuvanje jezika kao sredstva komunikacije je veoma važno za sve elemente nematerijalnog kulturnog nasljeđa, ali se čini da je za očuvanje usmene predaje i izraza od neprikosnovenog značaja. Gubitak i zaborav jezika neke zajednice neminovno dovodi do prekida prenošenja usmene tradicije. Iz tog razloga usmeno prenošenje tradicije putem pjesama, priča, zagonetki, rima, utiče na samo očuvanje jezika. S tim u vezi UNESCO je pokrenuo program pod nazivom „Ugroženi jezici“ kojim se promoviše očuvanje

2.2.2. Izvedbene (scenske) umjetnosti kao što su tradicionalna muzika, ples i teatar

Izvedbene (scenske) umjetnosti podrazumijevaju sljedeće forme: vokalnu ili instrumentalnu muziku, ples, pozorište, ali i brojne druge izvedbene forme poput pantomime, različitih verzija pjevanja i oblika pripovijedanja. Izvedbena umjetnost podrazumijeva različitost kulturnih izraza koji zajedno svjedoče o ljudskoj kreativnosti. Takođe, različite forme scenske umjetnosti mogu biti prisutne u mnogim elementima nematerijalnog kulturnog nasljeđa. Muzika je jedan od najčešćih oblika izvedbene umjetnosti i svojstvena je svakoj ljudskoj zajednici. Njena osnovna karakteristika je prisutnost u svim elementima nematerijalnog kulturnog nasljeđa kao što su rituali, svečani događaji, usmena predaja. Pronalazi se u svim kontekstima; profanim i sakralnim, klasičnim i popularnim, usko je povezana sa radom i zabavom, ali isto tako je vezana za politiku i ekonomiju u smislu pjevanja o historijskim događajima i ličnostima ili prilikom razmjene dobara.

Poznata su brojna izvođenja usmene predaje među različitim grupama afričkih naroda, ali je manje poznato da usmena predaja i pripovjedači postoje i u zemljama Evrope i Sjedinjenih američkih država.

Ples može pojednostavljeno biti definisan kao tjelesni izraz odnosno kretnja, uz muzičku i pjevačku pratnju ili bez njih. Pored fizičkog aspekta (ritmički pokreti, koraci, gestovi) ples često predočava mišljenje ili raspoloženja, te ilustruje određeni događaj ili svakodnevnu radnju (na primjer religiozni plesovi, plesovi sa prikazom scena iz lova, rata ili seksualne aktivnosti).¹⁰

višejezičnosti i zaštite maternjeg jezika. Cilj je učenje maternjeg jezika ili dijalekata u školama (UNESCO Endangered languages programme 2006-2007; 1-16).

¹⁰ Pored UNESCO-a snažnu ulogu u očuvanju plesa kao elementa nematerijalnog kulturnog nasljeđa ima CIOFF (Council of Organizations for Folklore Festivals and Folk Art) i IOV (International Organization of Folk Art). CIOFF je međunarodna nevladina organizacija sa formalnim savjetodavnim odnosom sa UNESCO-m. CIOFF je osnovan 1970. godine sa ciljem razvoja folklornih manifestacija. U svijetu se brojne folklorne smotre i festivali održavaju pod pokroviteljstvom ili u saradnji sa CIOFF-om. Ova nevladina organizacija propisala je međunarodne standarde u održavanju festivala i smotri folklora, te njihovog ocjenjivanja (www.cioff.org). IOV je međunarodna organizacija čije su aktivnosti usmjerena na očuvanje

Tradicionalni teatar¹¹ omogućava kombinaciju glume, pjevanja, igre i muzike, dijaloga, priča i recitovanja, ali isto tako uključuje i lutkarstvo i sve oblike pantomime. Ono se ne može shvatiti kao „predstava“ koja se uobičajeno izvodi na pozornici.

Jedno od poznatijih indijskih tradicionalnih pozorišnih predstava je i Veda poezija na sanskritu. Tekstovi i interpretacije Veda sakupljeni su u 4 knjige Veda, kao „knjige znanja“ iako su se ranije prenosile usmenim putem. Vede su se izvodile tokom rituala u Veda zajednicama. Danas postoji preko hiljadu grupa koje izvode Vede, međutim samo su četiri škole priznate u Indiji kao one koje izvode originalna djela.

2.2.3. Običaji, rituali i svečanosti

Običaji, rituali i svečanosti predstavljaju aktivnosti vezane za život određene zajednice. Cilj njihovog izvođenja i održavanja je potvrda identiteta korisnika. Izvođenje može biti javno ili individualno, a vezano je uz životni ciklus pojedinca ili grupe ljudi, uz poljoprivredni kalendar i godišnja doba. Običaji, rituali i svečanosti podrazumijevaju brojne elemente kao što su: obredi obožavanja; obredi vezani uz životni ciklus pojedinca: rođenje, vjenčanje i smrt; zakletve i vjernost; običajno pravo; tradicionalne igre i sportovi; srodstvo i ritualni obredi srodstva; kulinarske tradicije; polno specifične socijalne prakse, lov, ribolov i tradicionalna znanja i mnoge druge.

U sastavu ovog elementa nematerijalnog kulturnog nasljeđa nalaze se i posebni gestovi i riječi, pjesme i plesovi, posebna odjeća, procesije, kult žrtve i pripremanja posebne obredne hrane. Očuvanje ovog domena nematerijalnog kulturnog nasljeđa isključivo zavisi od obilježavanja (practiciranja).

i promociju svih oblika materijalne i nematerijalne narodne umjetnosti. Organizacija je osnovana 1979. godine, a svoj rad temelji na UNESCO-voj Konvenciji o zaštiti nematerijalnog kulturnog nasljeđa (www.iov-world.com).

¹¹ Kod nas je uobičajeno da se za tradicionalni ples i plesne izvedbene forme koristi termin folklor. Međutim, termini folklor i folkloristika imaju drugo značenje. U nekim zemljama folklor označava samu građu, faktografiju iz oblasti duhovne kulture, posebno narodne umjetnosti (narodna književnost, igre, muzika, gluma, likovna umjetnost, običaji, vjerovanja, mitovi i legende i narodna znanja), dok termin folkloristika predstavlja naziv discipline koja se tom materijom bavi (dakle naša etnologija).

2.2.4. Znanje i vještine vezane uz prirodu i svemir

Znanja i vještine vezane uz prirodu i svemir uključuju znanja, vještine, iskustva i predstave zajednica o njihovom prirodnom okruženju. Ovaj element nematerijalnog kulturnog nasljeđa tijesno je povezan sa drugim njenim elementima i izražava se putem jezika, usmene tradicije, scenskim prikazima, kroz narodnu medicinu, društvene običaje i organizaciju. Područje obuhvata brojna tradicionalna ekološka znanja, etnobiologiju, etnobotaniku.¹²

2.2.5. Tradicionalni zanati

Tradicionalni zanati podrazumijevaju različite privredne oblike izrade odjeće i nakita kojima se tijelo štiti ili ukrašava, izradu nošnje i rekvizita potrebnih za održavanje festivala i scenskih izvedbi, izgradnja objekata različite namjene, tradicionalni transport i prenos dobara, dekorativnu umjetnost, izradu muzičkih predmeta i pribora koji se koristi u domaćinstvu, izradu igračaka i alata potrebnih u različitim zanatskim radnjama.

Mnogi od ovih predmeta su kratkog vijeka trajanja, namijenjeni za jednokratnu upotrebu, dok se mnogi od njih smatraju dragocjenim i prenose se iz generacije u generaciju. Zaštita tradicionalnih zanata čini se najopipljivijim segmentom nematerijalnog kulturnog nasljeđa, međutim Konvencija o očuvanju nematerijalnog kulturnog nasljeđa nije usmjerena na očuvanje tradicionalnih zanata kao privredne i proizvodne djelatnosti, nego na znanja i vještine koja su presudna za njihovu proizvodnju. Svi naponi koji se poduzimaju da bi se stari zanati sačuvali ne trebaju biti usmjereni na objekte u kojem se proizvodnja odvija bez obzira na njihovu ljepotu i vrijednost, već na stvaranje uslova koji će omogućiti zanatlijama ili umjetnicima da nastave svoju proizvodnju, te da prenesu svoje znanje mlađim članovima zajednice.

¹²Kao primjer u našoj tradiciji mogu se predstaviti običaji vezani uz zemljoradničke poslove kada se izvode određene radnje da bi godina bila plodnija, da bi prestala suša ili kiša, običaji vezani uz životni ciklus čovjeka (rođenje, krštenje, vjenčanje, smrt), stilizovani prikaz epova i sl.

UNESCO je u cilju zaštite i održanja ovog elementa nematerijalnog kulturnog nasljeđa pokrenuo program Award of Excellence 2003. godine ¹³. Cilj *UNESCO-ve Konvencije o zaštiti nematerijalnog nasljeđa* je zaštita ovog nasljeđa, odnosno njegovih elemenata od daljeg propadanja i nestajanja. Da bi se ovo nasljeđe moglo zaštititi neophodno je definisati mjere zaštite kojima bi se spriječilo njihovo dalje uništenje.

2.3. MEĐUNARODNA PRAVNA ZAŠTITA NEMATERIJALNOG KULTURNOG NASLJEĐA

Predmet istraživanja nematerijalnog kulturnog nasljeđa je nematerijalan, neopipljiv, proizvod duha jednog naroda i kao takav podložan je stalnim promjenama.

Društvena zajednica veoma brzo prihvata novonastale i ponuđene promjene, posebno u vremenu globalizacije i napušta, odnosno vremenom zaboravlja ranije upotrebljavane kulturne obrasce, navike, znanja, vještine i prakse. Nestajanje različitih elemenata nematerijalnog kulturnog nasljeđa izazvano je brзом urbanizacijom, migracijom stanovništva, industrijalizacijom, ekološkim promjenama, individualizacijom, zvaničnim obrazovanjem, rastućim uticajem zvaničnih religija. Pored ovih elemenata, na nestajanje nematerijalnog kulturnog nasljeđa neke zajednice utiču i masovni mediji i turizam, s tim da uloga ova dva elementa može biti dvojaka, pozitivna i negativna.

Pozitivna strana uticaja masovnih medija – knjiga, časopisa, radija, televizije i interneta odnosi se na zaštitu ovog nasljeđa u smislu bilježenja odnosno dokumentovanja nekog elementa nematerijalnog kulturnog nasljeđa i na širenje raspona njihovog uticaja, dok se negativna strana ogleda na njihovo nestajanje.¹⁴

¹³ Program je osnovan sa ciljem podupiranja zanatlija u korištenju tradicionalnih znanja, vještina i materijala kako bi se očuvali tradicionalni zanati, a time i podržala kulturna različitost. Nagradom su uspostavljeni standardi koji trebaju obezbijediti kvalitet proizvoda i njegovu međunarodnu promociju, a sa ciljem jačanja interesa za ovakve proizvode. Izgradnjom kapaciteta i promotivnim aktivnostima nastoji se pomoći zanatlijama i narodnim umjetnicima kako bi proizvodnja i proizvod postao održiv i omogućio dugoročno zapošljavanje.

¹⁴ Prenos pojedinih elemenata nematerijalnog kulturnog nasljeđa najčešće se među grupom prenosilo tokom časova dokolice koji su danas najčešće zamijenjeni gledanjem televizije, internetom i sl. Nekadašnje pjevanje ljubavnih pjesama prilikom udvaranja na primjer zamijenjeno je slušanjem muzike, a televizija sve češće služi kao babysitter.

S druge strane, uprkos globalizaciji, postoji želja za očuvanjem vlastite tradicije kao uspomene na pretke, ali i dokaza vlastite posebnosti. Izučavanje i bilježenje različitih elemenata duhovne kulture nije dovoljno. Da bi proizvod duha jednog naroda ostao duže živ neophodna je njegova zaštita. Sprovođenje mjera zaštite nematerijalnog kulturnog nasljeđa je novija kategorija zaštite nasljeđa za razliku od sprovođenja mjera zaštite materijalnog kulturnog nasljeđa.

Pravna zaštita nematerijalnog kulturnog nasljeđa u pravom smislu riječi započela je 1973. godine kada je vlada Bolivije predložila UNESCO-u zaštitu i promociju folkloru. Od tada do 2003. godine kada je usvojena *UNESCO-va Konvencija o zaštiti nematerijalnog nasljeđa* predlagane su i usvajane različite preporuke o zaštiti ovog nasljeđa. Međutim, Konvencija predstavlja prvi obvezujući višestrani instrument za očuvanje nematerijalnog kulturnog naslijeđa, te obogaćuje i dopunjuje postojeće međunarodne sporazume, preporuke i rezolucije. Konvencija donosi precizne odrednice i mjere zaštite ovog nasljeđa koje se preduzimaju na državnom i međunarodnom nivou. Konvencijom je definisano da država potpisnica preduzima potrebne mjere kako bi obezbijedila zaštitu nematerijalnog kulturnog nasljeđa prisutnog na njenoj teritoriji, te ga identifikovala i definisala u smislu stvaranja Liste nematerijalnog kulturnog nasljeđa o kojoj UNESCO-u podnosi redovne periodične izvještaje.

Pored ovoga, zadatak države potpisnice Konvencije je i da:

- usvoji opštu politiku čiji je cilj promocija funkcije nematerijalnog kulturnog nasljeđa u društvu i uključivanje zaštite tog nasljeđa u programe planiranja,
- odredi ili osnuje jedno ili više nadležnih tijela za zaštitu nematerijalnog kulturnog nasljeđa,
- unaprijedi naučne, tehničke i umjetničke studije, kao i istraživačke metodologije u cilju djelotvorne zaštite nematerijalnog kulturnog nasljeđa, posebno onog koje je u opasnosti,
- usvoji odgovarajuće pravne, tehničke, administrativne i finansijske mjere.

Godine 1967. održana je međunarodna Konferencija u Stokholmu na kojoj je u postojeću Bernsku konvenciju (od 1886. godine) o zaštiti književnih i umjetničkih djela dodat član koji se odnosi na zaštitu folkloru. Bernska konvencija dopušta da država potpisnica Konvencije odredi ustanovu koja će predstavljati autora čiji je identitet nepoznat, a koja će štiti i ostvarivati njegova prava (Bernska konvencija o zaštiti

književnih i umjetničkih djela 1886, posljednji put revidirana 1971. godine, član 15, stav 4a).¹⁵

Da bi se ovo nasljeđe zaštitilo od daljeg propadanja i revitalizovalo, Konvencija preporučuje da država potpisnica intenzivno radi na obrazovanju i podizanju svijesti stanovništva o značaju ovog nasljeđa, kao i na izgradnji kapaciteta koji bi uticali na njegovu zaštitu. S tim u vezi država potpisnica:

- a. obezbjeđuje priznavanje, poštovanje i podizanje vrijednosti nematerijalnog kulturnog nasljeđa u društvu, a posebno putem: - obrazovnih i informativnih programa, te programa u cilju podizanja svijesti usmjerenih na širu javnost, posebno mlade ljude, - posebnih obrazovnih programa unutar zajednica i grupa na koje se ti programi odnose, - aktivnosti za izgradnju kapaciteta za zaštitu nematerijalnog kulturnog nasljeđa, posebno privrednih i naučnih istraživanja, i - neformalnih načina prenošenja znanja,
- b. informiše javnost o opasnostima koje prijete ovom nasljeđu i o aktivnostima koje se obavljaju u sprovođenju ove Konvencije,
- c. unapređuje obrazovanje u svrhu zaštite prirodnih prostora i memorijalnih mjesta čije je postojanje potrebno za izražavanje nematerijalnog kulturnog nasljeđa

Država potpisnica Konvencije nastoji obezbijediti najšire moguće učestvovanje zajednica, a u nekim slučajevima i pojedinaca koji stvaraju, održavaju i prenose ovo nasljeđe, te ih aktivno uključuje u svoje postupke. Zaštita nematerijalnog kulturnog nasljeđa na međunarodnom nivou podrazumijeva donošenje Reprezentativne liste nematerijalnog kulturnog nasljeđa čovječanstva i Liste nematerijalnog kulturnog nasljeđa kojem je potrebna hitna zaštita.

¹⁵ U okviru zaštite prava manjina pod nematerijalnim kulturnim nasljeđem misli se na pravo upotrebe vlastitog jezika, te na mogućnost praktikovanja kulturnih i vjerskih potreba. U ovoj Konvenciji se pod kulturnim dobrima podrazumijeva između ostalih i etnološki materijal (Konvencija o mjerama za zabranu i sprečavanje nedozvoljenog uvoza, izvoza i prenosa svojine kulturnih dobara, član 1, stav 2f).

Također, međunarodni nivo zaštite nematerijalnog kulturnog naslijeđa podrazumijeva i sprovođenje različitih programa, projekata i aktivnosti. Jedan od najpoznatijih takvih UNESCO-vih programa je „*Living Treasures Human*“ kojem je cilj da se duhovno naslijeđe neke zajednice prenosi sa starije na mlađe generacije.¹⁶

2.4. DOSADAŠNJA PRAVNA ZAŠTITA NEMATERIJALNOG KULTURNOG NASLJEĐA U BOSNI I HERCEGOVINI

Zakoni u oblasti zaštite kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa u Bosni i Hercegovini mogu se u najširem smislu podijeliti na tri osnovne regulativne grupe: - regulative koje se odnose na predmet zaštite naslijeđa u cjelini polazeći od definicije ovog pojma, uključujući između ostalog načine čuvanja i uslove korišćenja svih vrsta dobara, - regulative koje se odnose na načine čuvanja i prezentacije pojedinih dijelova ili vrsta dobara kao što su zakoni o muzejskoj ili arhivskoj djelatnosti na primjer, - regulative koje se odnose na uređenje i unapređenje prostora u okviru kojeg se kao integralni dio nalaze i objekti naslijeđa.

Pored navedenih regulativa postoje i one koje se na posredan način bave pitanjem zaštite naslijeđa, kao što su krivični i carinski zakoni i zakoni vezani za trgovinu, ljudska prava, manjine, urbanizam i sl. U Bosni i Hercegovini 1965. godine dolazi do usaglašavanja do tada različitih zakona o zaštiti prirode, spomenika i urbanističkog plana, međutim, novi Zakoni ne pominje termin „naslijeđe“, već samo spomenike kulture ili prirode. Tako se spomenikom kulture smatraju nepokretne i pokretne stvari i grupe stvari koji su zbog svoje naučne, tehničke i druge vrijednosti kao kulturna dobra od posebnog značaja za društvenu zajednicu, ali i spomenici i spomen-obilježja istaknutih ličnosti i događaja iz revolucije i radničkog pokreta („Službeni list SR BiH“ br. 31/65).

Pored toga, ovaj Zakon ne poznaje spomeničke cjeline i arheološke lokalitete. U to vrijeme, u praksi, pošto su spomenici kulture nepokretne i pokretne stvari, služba zaštite pod ovaj pojam uvrštava sve ono što smatra vrijednim zaštite. Međutim, njene aktivnosti

¹⁶ Podržavanje ovog programa na državnom nivou podrazumijeva usvajanje zakonskih ili regulativnih normi, identifikaciju i zaštitu nekog oblika nematerijalnog kulturnog naslijeđa, kao i imena nosilaca zaštite, te stvaranje komisije stručnjaka odgovornih za izbor kandidata za praćenje i implementaciju sistema zaštite, posebno u odnosu na prenos znanja i vještina.

su usmjerene prvenstveno na izučavanje i eventualnu zaštitu dobara iz starijih perioda, odnosno zaštitu rjeđih, monumentalnijih i ugroženijih pojedinačnih objekata. Svrha zaštite kulturnog i prirodnog nasljeđa je po ova dva zakona, očuvanje i obezbjeđenje uslova za pravilno i racionalno korištenje objekata zaštite.

Podržavanje ovog programa na državnom nivou podrazumijeva usvajanje zakonskih ili regulativnih normi, identifikaciju i zaštitu nekog oblika nematerijalnog kulturnog nasljeđa, kao i imena nosilaca zaštite, te stvaranje komisije stručnjaka odgovornih za izbor kandidata za praćenje i implementaciju sistema zaštite, posebno u odnosu na prenos znanja i vještina. i definisane su institucije koje zaštitu mogu sprovoditi (opštinski, sreski i Republički zavod).

Nakon što je SFR Jugoslavija ratifikovala *UNESCO-vu Konvenciju o zaštiti kulturnog i prirodnog nasljeđa* dolazi do izmjena u republičkim zakonskim regulativama koje se odnose na zaštitu nasljeđa. Tako bosansko-hercegovački Zakon o zaštiti kulturno-historijskog i prirodnog nasljeđa iz 1978. godine prvi put uvodi termin nasljeđe. Prema ovom zakonu, slično UNESCO-voj Konvenciji nasljeđe ne obuhvata samo spomenike kulture (građevinskoarhitektonske, fortifikacione i druge objekte i djelove objekata), već i spomeničke cjeline (naselja, dijelovi naselja, grupe građevina i nekropole), arheološke lokalitete i spomenobilježja. Pored navedenih, koji se u pravilu tretiraju kao nepokretna dobra, pojam nasljeđe obuhvata i djela iz oblasti likovnih i primijenjenih umjetnosti, zanatstva, tehnike, muzejski materijal, arhivsku građu, biblioteke, stare i rijetke knjige, film i filmsku građu. Ovim zakonom je po prvi put omogućena zaštita nekih elemenata etnološkog nasljeđa, kao što su na primjer jezgra starih naselja ili stari zanati i njihovi proizvodi, iako se ono nije aktivno štitilo. Osnovna djelatnost zaštite ovog nasljeđa u Zavodima trebala se odnositi na vođenje evidencije i dokumentacije o etnološkim spomenicima kulture. Konkretnih pravnih mjera ili fizičkih mjera zaštite nije bilo. Razlog ovakvom stanju je neangažovanje stručnjaka etnologa u rad Zavoda, nepostojanje kriterijuma za selekciju etnoloških objekata ili predmeta, nepostojanje definicije etnološkog kulturnog dobra, te nepostojanje teorije o odnosu etnološke nauke i konzervatorske prakse.

Dakle, ako se i štitio etnološki predmet ili objekat u obzir je dolazio samo njegov materijalizovani oblik. Zakonom iz 1978. godine utvrđena je obaveza valorizacije nasljeđa, a po prvi put javlja se i kategorizacija dobara (prva, druga i treća kategorija).

Zakon o kulturno-historijskom i prirodnom naslijeđu iz 1985. godine, kada u bivšoj Jugoslaviji dolazi do proglašenja nekih lokaliteta svjetskim naslijeđem, definiše ova dobra na isti način kao i prethodni, s tim da novi Zakon mijenja kategoriju dobara i to tako da u I kategoriju ubraja i dobra sa liste svjetske baštine, a bliže kriterije kategorizacije utvrđuje odgovarajućim Pravilnikom. Ovakvo zakonsko uređenje u oblasti zaštite kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa dočekalo je rat u Bosni i Hercegovini koji je trajao u između 1992. do 1995. godine.¹⁷

Rat je prekinut potpisivanjem Opšteg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini. Aneksom 8 ovog sporazuma definisana je oblast zaštite kulturno-historijskog naslijeđa, kako nepokretnog, tako i pokretnog. Opšti okvirni sporazum za mir u Bosni i Hercegovini ne tretira pitanje zaštite nematerijalnog kulturnog naslijeđa. Ovim ugovorom Bosna i Hercegovina je podijeljena na dva entiteta, Federaciju Bosne i Hercegovine i Republiku Srpska, te Distrikta Brčko. Pitanja iz oblasti kulture i kulturne politike nalaze se u nadležnosti entiteta, tako da su na snazi različite zakonske regulative.

Kako se etnološko naslijeđe najčešće vezuje uz pokretno kulturno-historijsko naslijeđe, prema Zakonu o zaštiti i korišćenju kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa („Službeni list RBiH“ broj 20/85) i Zakonu o kulturnim dobrima („Službeni glasnik Republike Srpske“ broj 11/95), pokretno naslijeđe čine djela iz oblasti likovnih i primijenjenih umjetnosti, zanatstva, tehnike, muzejski materijal, arhivska građa, vrijedne biblioteke, stare i rijetke knjige, filmovi i filmski materijal. Njihova zaštita regulisana je različitim zakonskim aktima, međutim za predmet ovog rada interesantne su samo one regulative koje se odnose na zaštitu nematerijalnog naslijeđa.

Na nivou države Bosne i Hercegovine ovakvi zakoni ne postoje, izuzev *UNESCO-ve Konvencije za zaštitu nematerijalnog kulturnog naslijeđa i dokumenta Strategije kulturne politike Bosne i Hercegovine* gdje u poglavlju „Prioriteti i akcioni plan kulture politike“ se navodi neophodnost usaglašavanja postojećih i donošenja novih propisa koji

¹⁷ U tom periodu došlo je do uništenja ogromnog broja graditeljskog, ali i pokretnog naslijeđa. Prema nepotpunim podacima koje je 1995. godine izradio Zavod za zaštitu kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa Federacije Bosne i Hercegovine potpuno je uništeno 713 spomenika, a 554 spomenika je oštećeno u tolikoj mjeri da su objekti izgubili funkciju (Hadžimuhamedović, 2003; 27). Do danas nije utvrđen broj uništenog, oštećenog ili nestalog pokretnog naslijeđa.

bi regulisali između ostalih i duhovno nasljeđe, te namjere u „ulaganje u istraživanje, osvjetljavanje i afirmaciju kulturne tradicije u korist budućnosti imajući pri tom u vidu činjenicu da je Bosna i Hercegovina veoma bogata kulturno-historijskim spomenicima različitih vremenskih perioda i kultura, koje bi trebalo zaštititi, revitalizovati i stvoriti uvjete za njihovu novu prezentaciju i namjenu koja bi bila i finansijski samoodrživa, kao što je to, na primjer, korišćenje ovakvih objekta i lokaliteta kao novih izazova za turizam, pa i za sitne privatne inicijative (trgovina specifičnog profila, ugostiteljstvo), u čemu se sastoji i podrška razvoju kulture kroz turističku valorizaciju kulturno-historijske, prirodne, graditeljske i duhovne baštine Bosne i Hercegovine“.¹⁸

Važno je istaći da dokument Strategije, iako je usvojen nakon ratifikovanja UNESCO-ve objekti izgubili funkciju. Do danas nije utvrđen broj uništenog, oštećenog ili nestalog pokretnog nasljeđa. Na području Bosne i Hercegovine u oblasti zaštite kulturno-historijskog nasljeđa na snazi je 9 zakona: Zakon o zaštiti kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa Republike BiH iz 1985. godine (primjenjuje se samo na području Federacije BiH i 6 kantona koji nemaju zakon iz ove oblasti), Zakon o kulturnim dobrima Republike Srpske iz 1995. godine i dopunjeno izdanje iz 2008. godine, zakoni o sprovođenju odluka Komisije za očuvanje nacionalnih spomenika (3 harmonizovana zakona u FBiH, RS i Brčko Distriktu BiH) i 4 zakona o zaštiti kulturnog nasljeđa koje su usvojila zakonodavna tijela kantona: Zeničko-dobojskog, Zapadnohercegovačkog, Unsko-sanskog i Kantona Sarajevo.

Konvencija ne poznaje termin nematerijalno kulturno nasljeđe, nego je i dalje u upotrebi termin duhovna baština. Dakle, kao normativi i zakonski akti na državnom i entitetskom nivou vlasti u Bosni i Hercegovini se mogu izdvojiti:

BOSNA I HERCEGOVINA

1. Konvencija za zaštitu nematerijalnog kulturnog nasljeđa (UNESCO, Paris 2003 – Ratifikovana u BiH 16. 7. 2008, „Sl. glasnik BiH“ - Međunarodni ugovori, broj 8/08),
2. Strategija kulturne politike Bosne i Hercegovine (Ministarstvo civilnih poslova Bosne i Hercegovine, septembar 2008) Federacija Bosna i Hercegovina:

¹⁸ Strategija razvoja kulturne politike BiH, 2008; 55.

- Zakon o muzejskoj djelatnosti („Službeni list BiH“ br. 6/76 i 12/87, 13/93, 13/94) 2. Zakon o bibliotečkoj djelatnosti („Službene novine Federacije BiH“ br. 28/03)
- Zakon o arhivskoj građi („Službene novine Federacije BiH“ br. 45/02)
- Zakon o stvarnim pravima („Službene novine Federacije BiH“ br. 66/13)

REPUBLIKA SRPSKA

- Zakon o muzejskoj djelatnosti („Službeni glasnik Republike Srpske“ broj 89/08)
- Zakon o osnovnim svojinsko-pravnim odnosima („Službeni glasnik RS“ br. 38/03, Osnovni zakon objavljen je u „Sl. listu SFRJ“ br. 6/80, 36/90).

KANTON SARAJEVO

- Zakon o zaštiti kulturne baštine („Službene novine Kantona Sarajevo“ broj 2/00)
- Zakon o bibliotečkoj djelatnosti („Službene novine Kantona Sarajevo“ broj 4/99)
- Zakon o arhivskoj djelatnosti („Službene novine Kantona Sarajevo“ broj 50/16)
- Zakon o muzejskoj djelatnosti („Službene novine Kantona Sarajevo“ broj 13/17).

Zakon o muzejskoj djelatnosti ovu djelatnost definiše kao sistematsko istraživanje, prikupljanje, čuvanje, stručnu obradu, proučavanje, zaštitu, izlaganje i publikovanje muzejske građe. Pod muzejskom građom se između ostalog navode i proizvodi ljudskog rada i duha (oruđa, oružja, odjevni i ukrasni predmeti i drugi materijalni proizvodi kućne radinosti, te umjetnička ostvarenja i drugi duhovni proizvodi), zatim; predmeti, dokumenti i druga svjedočanstva o pojavama i procesima u društvu, životu i običajima ljudskih zajednica, životu i djelu istaknutih ličnosti, historijskim zbivanjima, kulturnom, naučnom, političkom, ekonomskom, tehničkom razvoju, kao i drugi predmeti koji svjedoče o razvoju prirode i društva od praistorije do danas (Zakon o muzejskoj djelatnosti RS 89/08, član 7, stav v).

Dakle, ovim Zakonom se štiti etnološko nasljeđe, ali on ne poznaje termin nematerijalno kulturno nasljeđe, pa samim tim ne postoje definisane mjere njegove zaštite. U odnosu na etnološke predmete metodološki postupak rada u muzejima u praksi se svodi na ispitivanje pojave ili običaja, nabavku predmeta vezanog za istraživanu pojavu ili običaj, te izradu njegovog foto, fonografskog ili video zapisa. Prikupljene predmete prati njihovo sistematizovanje u zbirke, redovno izlaganje i publikovanje.

Podaci koji se odnose na narodnu religiju, društvene običaje i različite pojave (nematerijalno kulturno nasljeđe) obično se pohranjuju kao izvještaji kustosa u dokumentacioni centar ili arhiv muzeja i objavljuju se kao naučni tekstovi.

2.5. INSTITUCIONALNI OKVIR ZAŠTITE NEMATERIJALNOG KULTURNOG NASLJEĐA U BOSNI I HERCEGOVINI

Zaštita kako etnološkog, tako i nematerijalnog kulturnog nasljeđa vođena je u početku isključivo u muzejskim institucijama i to prvenstveno u Zemaljskom muzeju Bosne i Hercegovine u Sarajevu. Ovakvo stanje podržavale su i zakonske regulative. U Bosni i Hercegovini 1992. godine započinju ratni sukobi. Ratna dešavanja prouzrokuju ogromnu fluktuaciju stručnjaka. Većina ozbiljnih i kompetentnih stručnjaka u oblasti etnologije bila je zaposlena u Zemaljskom muzeju Bosne i Hercegovine u Sarajevu. Određeni broj stručnjaka Muzej napušta tokom rata, a oni koji su ostali su prvenstveno brinuli o fizičkom očuvanju zbirki. Slična situacija se može zabilježiti u brojnim gradovima u zemlji. Posljedice ratnih dešavanja koje se danas susreću u oblasti zaštite etnološkog nasljeđa mogu se definisati kao:

- Otežana komunikacija između institucija kulture u entitetima;
- Neriješen status nekadašnjih republičkih institucija kulture čiji je osnivač bila država;
- Nedostatak obrazovanog kadra i starosna struktura postojećeg¹⁹;
- Nedostatak novčanih sredstava za rad institucija kulture; - Nedostatak opreme i neadekvatna informisanost stručnjaka;
- Nedostatak edukativnih programa.

Pomak naprijed zabilježen je 1994. godine u Banjoj Luci kada se na Prirodnomatematickom fakultetu osniva odsjek za geografiju i etnologiju. Odsjek je u tom obliku egzistirao tri školske godine. Upisano je tridesetak studenata od kojih je

¹⁹ Pitanje obrazovanja potrebnog kadra je jedno od najtežih pitanja. Bosna i Hercegovina je zemlja sa nekoliko univerzitetskih centara, međutim na tim univerzitetima hronično nedostaju grupe predmeta poput arheologije, istorije umjetnosti, etnologije, konzervacije i sl. Sa jedne strane, država ima mlad, nedovoljno obrazovan i sa malo iskustva kadar, a sa druge strane star kadar koji se teško snalazi u procesu tranzicije. Sredovječni stručnjaci – oni koji bi bili nosioci trenutnog razvoja kao i da ne postoje; veliki broj je emigrirao, a broj koji je ostao najčešće se teško snalazi u novonastaloj situaciji.

dvadesetak diplomiralo. Mali broj diplomiranih studenata je zaposlen u struci. Bosna i Hercegovina je zemlja sa nekoliko univerzitetskih centara, međutim na tim univerzitetima hronično nedostaju grupe predmeta poput arheologije, historije umjetnosti, etnologije, konzervacije i sl. Izuzetak je Univerzitet u Sarajevu na kojem se izučavaju navedeni predmeti. Sa jedne strane, država ima mlad, nedovoljno obrazovan i sa malo iskustva kadar, a sa druge strane star kadar koji se teško snalazi u procesu tranzicije. Pitanje zaštite nematerijalnog kulturnog nasljeđa u ovim institucijama nije pokrenuto. S druge strane, period nakon rata (1992. do 1995. godine) karakteriše povratak tradiciji i pozivanje na porijeklo, nacionalnu pripadnost, vraćanje korjenima i sl. Nadležna ministarstva ulažu sredstva u tzv. živu kulturu, u različite manifestacije kroz koje se nastoji očuvati tradicija, međutim podrška istraživačkom radu nedostaje. Brojne opštine i gradovi izdaju publikacije ili monografije o etnološkim karakteristikama kraja.

Publikacije su najčešće proizvod zaljubljenika u narodni život i običaje, dakle amatera, tako da se informacije prezentovane u tim publikacijama najčešće trebaju uzimati sa rezervom. Rat je uslovio brojne migracije stanovništva, kako unutar zemlje, tako i iz zemlja prema van, ali isto tako i iz susjednih zemalja ka Bosni i Hercegovini. Brojne zajednice danas žive drugačije nego što je to bio slučaj prije 15 godina, a etnologija ih ne izučava, ne bavi se istraživanjima vezanim za prožimanje zajednica, gubljenjem običaja i poprimanjem novih, asimilacijom.

Bosna i Hercegovina je 2008. godine ratifikovala *UNESCO-vu Konvenciju o nematerijalnom kulturnom nasljeđu*. Konvencijom se potiče identifikacija, dokumentacija, istraživanje, očuvanje, zaštita, promocija putem formalne i neformalne edukacije (od lokalnog do nacionalnog nivoa), te njegova revitalizacija. Time se podrazumijeva saradnja na regionalnom i nacionalnom, a dalje i međunarodnom nivou. Također, Konvencija preporučuje i postojanje jednog ili više tijela nadležnih za zaštitu nematerijalnog kulturnog nasljeđa, te usvajanje odgovarajućih pravnih, tehničkih, administrativnih i finansijskih mjera. Ratifikacija ove Konvencije i sprovođenje preporučenih mjera zaštite nematerijalnog kulturnog nasljeđa u postojećim društvenim i političkim uslovima u Bosni i Hercegovini zahtijevaće brojne zakonske i institucionalne izmjene.

Smatramo bitnim spomenuti i instituciju Državne komisije za saradnju Bosne i Hercegovine sa UNESCO-m. Naime, UNESCO je jedina organizacija u okviru UN

sistema koja djeluje kroz sistem državnih komisija za UNESCO. Državne komisije predstavljaju vezu između država članica i UNESCO-a, i ujedno su savjetodavna tijela Vlada zemalja članica. Uloga, zadaci i međusobni odnosi između nacionalnih komisija, država članice i UNESCO-a utvrđeni su Poveljom o državnim komisijama iz 1978. godine. Članove komisija za UNESCO čine predstavnici obrazovnih, naučnih i kulturnih ustanova, parlamentarci, predstavnici nevladinih organizacija i akademske zajednice.

Odlukom o osnivanju Državne komisije za saradnju Bosne i Hercegovine sa Organizacijom Ujedinjenih nacija za obrazovanje, nauku i kulturu (UNESCO) ("Službeni glasnik BiH" broj 77/09), komisija je osnovana kao savjetodavno tijelo Vijeća ministara BiH. Državna komisija za saradnju Bosne i Hercegovine sa UNESCO-m je jedino ovlašteno tijelo koje vrši poslove komunikacije i administracije sa UNESCO-m i određivanje i imenovanje saradnika i partnera za saradnju sa UNESCO-m. Komisija je takođe zadužena za vršenje sljedećih poslova i zadataka:

- razmatranje svih pitanja međunarodne saradnje Bosne i Hercegovine i UNESCO-a u oblasti obrazovanja, nauke, kulture i informiranja i davanje mišljenja, preporuka i sugestija o tome Vijeću ministara;
- razmatranje i davanje mišljenja Vijeću ministara o pitanjima koja se odnose na programe i projekte UNESCO-a u kojima treba da učestvuje Bosna i Hercegovina;
- predlaganje Vijeću ministara sastava delegacija za učešće na skupovima UNESCO-a, ili skupovima koje sama organizira;
- učestvovanje u pripremi stavova u vezi sa zaključivanjem ili izvršavanjem ugovora sa UNESCO-m o pitanjima iz oblasti obrazovanja, nauke, kulture i informiranja i davanje mišljenja o tome Vijeću ministara, ministarstvima i drugim organima i institucijama Bosne i Hercegovine na njihov zahtjev;
- razmjenu informativnih materijala preko Ministarstva vanjskih poslova i Ministarstva civilnih poslova i prikupljanje drugih materijala radi korištenja međunarodnih iskustava i znanja u oblasti obrazovanja, nauke, kulture i informiranja do kojih se došlo putem aktivnosti UNESCO-a i upoznavanje institucija i organizacija iz navedenih oblasti sa ciljevima i aktivnostima UNESCO-a;

- predlaganje imenovanja državnih koordinatora (Focal points); g) pripremanje materijala o pitanjima vezanim za saradnju sa UNESCO-m u skladu sa programom rada Vijeća ministara, odnosno na njegov zahtjev.²⁰

3. DIGITALIZACIJA KULTURNE BAŠTINE

Sam termin digitalizacija se odnosi na postupak prevođenja analognog sadržaja u digitalnu inačicu. Različite sadržajne forme informacija (slika, tekst, zvuk) se pretvaraju uz pomoć digitalne opreme i računalne periferije u binarni kod odnosno digitalne podatke.

Digitalizacija kulturne građe danas je prihvaćena kao najbolji i najučinkovitiji proces zaštite kulturne baštine na svjetskoj razini. Pored zaštite izvorne građe jedna od velikih prednosti digitalizacije je povećanje dostupnosti te iste građe u digitalnom obliku na dobrobit kako kulturne tako i sveopće javnosti. U toj namjeni digitalizacija je značajno pridonijela i pridonosi izgradnji informacijskog društva i novih usluga, a posebno usluga i ponuda sadržaja e-kulture koja, zahvaljujući suvremenoj tehnologiji, postaje sve veći i dostupniji oblik korištenja svih kulturnih sadržaja.

Građa koja se može sačuvati i prezentirati u digitalnoj formi pripada pokretnoj kulturnoj baštini uz napomenu da je digitalizacija važan element u konzervaciji i restauraciji i nepokretne kulturne baštine ukoliko se digitalizira dokumentacija koja se odnosi na određene nepokretne spomenike kulture. Važnost i korist digitalizacije u zaštiti kulturne baštine prepoznata je i provodi se intenzivno kako u svijetu tako i na području Evropske unije u okviru stvaranja modernog informacijskog društva, društva znanja i progresa temeljenog na savremenim tehnologijama.

²⁰ Izvor: http://unescoibih.mcp.gov.ba/Default.aspx?template_id=76&pageIndex=1. Pristupljeno 07.05.2020 godine.

3.1. UNESCO SVJETSKI PROGRAM ZAŠTITE BAŠTINE

UNESCO je odredio zadatak zaštite baštine kao univerzalno važan za cijeli svijet, a protiv njenog oštećenja i destrukcije u oružanim sukobima. UNESCO je započeo projekat Svjetski program sjećanja²¹ kao čuvara protiv kolektivne amnezije kako bi se zaštitili vrijedni fondovi i zbirke u cijelome svijetu i osigurala njihova široka rasprostranjenost i razumijevanje. Potvrda vitalne važnosti digitalizacije i dijeljenja kulturne baštine jeste neophodni korak ka višestrukome razumijevanju među različitim nacijama, etničkim grupama i održivom socio-ekonomskom razvoju lokalnih zajednica i država u svijetu.²²

3.2. EVROPSKA POLITIKA DIGITALIZACIJE KULTURNE BAŠTINE²³

Evropska bogata kulturna baština i vitalna kulturna industrija je važan faktor u današnjem rastućem globalizacijskom i digitalizovanom svijetu. Evropska Unija se opredijelila za e-Evropu u kojoj bi svi građani imali pristup i bili u mogućnosti da koriste interaktivne multimedijalne ICT usluge. Evropska Komisija se deklarirala da će djelovati kao ko-ordinator digitalizacije te kao organizator strategije i vitalne aktivnosti kreiranja digitalnog sadržaja sa ciljem da zaštiti evropske zajedničke kulturne pristupa za građane svojoj baštini, povećavajući edukaciju i turizam te razvijajući industriju elektronskog sadržaja.²⁴

²¹ Memory of the World Programme.

²² UNESCO Memory of the World programme. <http://www.unesco.org/new/en/communication-and-information/flagship-project-activities/memory-of-the-world/homepage/>. Pristupljeno dana: 20.09.2019 godine.

²³ Sotirov-Đukić, Vaska. Slobodan pristup kulturnoj baštini Evrope i Bosne & Hercegovine : politika i praksa: https://www.academia.edu/12944596/Slobodan_pristup_kulturnoj_ba%C5%A1tini_Evrope_i_Bosne_and_Hercegovine_politika_i_praksa. Pristupljeno: 20.09.2019 godine.

²⁴ eEurope 2002. Action Plan. Dostupno na: http://europa.eu/legislation_summaries/information_society/strategies/124226a_en.htm. Pristupljeno dana: 20.09.2019 godine.

3.3. SOUTH-EASTERN EUROPE (SEE) POLICY²⁵

Jugoistočna Evropa²⁶ je nazvana raskršćem kultura i civilizacija koje su obilježile svojim brojnim uticajima materijalnu i nematerijalnu evropsku kulturnu baštinu, te se dodatno obogatile tokom uzajamnog djelovanja sa kulturama starosjedilaca. Samo u ovom regionu postoji 34 lokacija koje su unesene u popis UNESCO-ve svjetske baštine²⁷ i 3 ostvarenja upisana u UNESCO-ovu usmenu i nematerijalnu baštinu čovječanstva. Opšti cilj inicijative je doprinos političkoj stabilnosti i održivom razvoju SEE, kroz povećanje regionalne saradnja na kulturi i kulturnoj baštini.

Posebni ciljevi su:

- pridonositi usmjeravanju kulturnih događanja unutar političkog programa rada SEE ,
- povećati institucionalne kapacitete na različitim područjima menadžmenta kulturne baštine,
- podržati kulturnu različitost kao bitan činilac socijalne kohezije, dijaloga, i uzajamnog razumijevanja,
- unapređivati kreativnost i suvremenu umjetnost, kao integralnu komponentu čovjeka i ekonomskog razvoja,
- podsticati pozitivnu sliku zemalja SEE, koja bi bila bazirana na bogatstvu i raznovrsnosti njihove zajedničke kulturne baštine.

3.4. OČUVANJE DIGITALNE BAŠTINE

Ciljevi programa prikupljanja, organizacije, očuvanje i korištenje digitalne baštine i ulogu informacijske tehnologije u odnosu na očuvanje historijskog i kulturnog identiteta svake zemlje je da udruži sve protekle napore na globalnom nivou, i nacionalne i kooperativne na međunarodnom nivou, koje se odnose na digitalnu pohranu i zaštitu – raspodjelu koja se odnosi na vrijeme, energiju i finansijske resurse – kako bi se ostvarila, ne samo generalna strategija, već i potrebe na lokalnim nivoima.

²⁵ Dostupno na: <http://www.southeast-europe.net/en/>. Pristupljeno dana: 20.09.2019 godine

²⁶ U tekstu dalje SEE.

²⁷ Dostupno na: <http://www.unesco.org/new/en/communication-and-information/flagship-project-activities/memory-of-the-world/register/>. Pristupljeno dana: 20.09.2019 godine

4.9. EUROPEANA ²⁸

20. novembra 2008. godine je na Internetu službeno otvoren portal evropske digitalne biblioteke kulturne baštine pod nazivom Europeana²⁹. Osnovna ideja koja je pokrenula stvaranje Evropske digitalne biblioteke³⁰ jeste potreba da se jedinstveni i bogati izvori evropske kulturne baštine digitalizuju i učine dostupnim svim građanima Evrope u cilju stvaranje otvorenog “društva znanja”. Pored pristupa 2,5 milijardi knjiga iz svih evropskih biblioteka, tu je i pristup milionima poznatih i nepoznatih slika, grafika, historijskih i antiknih rukopisa, dnevnika, fotografija uključujući i one porodične, te niz druge arhivske dokumentacije od važnosti koje su pohranjene u kulturnim i baštinskim institucijama Evrope, a na prvom mjestu nacionalnih biblioteka, muzeja, arhiva i galerija.

4.10. EU PROJEKTI DIGITALIZACIJE

U cijeloj Evropi, iskustvo u digitalizaciji je stečeno kroz pilot projekte i inovativne eksperimente na polju kulturne baštine. Da bi uspostavili prijelaz ka stanju široko primjenjenih programa, potrebno je uložiti veliki napor i investicije koje će omogućiti prijelaz postojećeg znanja na funkcionalni nivo.

CIPHER (Communities of Interest Promoting Heritage of European Regions = Zainteresirane zajednice promoviraju evropsku baštinu regija)³¹. U sklopu teme *Baština za sve* formirana su širom Evrope četiri foruma kulturne baštine, zamišljena kao online mjesta na kojima ljudi mogu participirati i učiti pristupanjem i doprinošenjem širokom rasponu baštinskih izvora organiziranih oko zajedničkih tema:

- Irska kulturna i prirodna baština (Dublin);
- Nordijska baština putem pričanja priča i historijske artefakte (Helsinki);
- Zajednička baština Srednje Evrope (Austrija/Republika Češka);

²⁸ Dostupno na: <http://www.europeana.eu/portal/>. Pristupljeno dana: 20.09.2019 godine

²⁹ Sotirov-Đukić, Vaska. EUROPEANA. Digitalna biblioteka kulturne baštine Evrope. DOC https://www.academia.edu/12943210/EUROPEANA._Digitalna_biblioteka_kulturne_ba%C5%A1tine_Evrope

³⁰ Europeana connecting cultural heritage: <http://dev.europeana.eu/outcomes.php>

³¹ Dostupno na: <http://cipherweb.open.ac.uk/news/index.pl>- Pristupljeno dana: 20.09.2019 godine

- Tradicija tehnoloških inovacija u Južnoj centralnoj Engleskoj (UK).

COINE (Cultural Objects in Networked Environments = Kulturni objekti u mrežnom okruženju)³². Cilj ovog projekta, osnovanog od EU, je razvoj programa koji će omogućiti svima da digitalno ispričaju svoje baštinske priče, objave vlastite izložbe na internetu ili pripreme priče koje bi podijelili s drugima. Projekt uključuje pet partnera iz Europe (Grčka, Poljska, Španjolska, Irska i UK) i vodi ga Manchester Metropolitan University u suradnji s Armitt Museum.

DIGICULT (Digitalna kultura)³³. EU Komisija je inicirala osnivanje Digicult 2001. godine kao IST Podršku mjerama (IST- 2001-34898) koje bi uspostavile redovni tehnološki nadzor nad kulturnom i naučnom baštinom u rasponu od 30 mjeseci (03/2002-08/2004). Izgrađen na znanju i stručnosti preko 50 naučnih istraživača i eksperata za kulturnu baštinu, Digicult je zamišljen kao centar praćenja, studiranja i analiziranja sadašnjih i budućih trendove u nekoliko tehnoloških područja, koji su identificirani kao ključna.

eContentPlus program³⁴. 9. marta 2005. godine je Evropski Parlament i Vijeće odobrilo eContentplus program, višegodišnji zajednički program kako bi napravili digitalni sadržaj u Evropi više pristupačniji, upotrebljiviji i koji se može ekonomski iskoristiti. Program se odnosi na specifična područja tržišta gdje je razvoj bio usporen: geografski sadržaj (kao ključni sastavni dio javnog sektora), edukativni sadržaj i digitalne biblioteke (kulturni i naučni sadržaj). Program, takođe, podržava EU koordinaciju zbirki u bibliotekama, muzejima i arhivima kao i zaštitu digitalnih zbirki kako bi se osigurala dostupnost kulturnog, školskog i naučnog sadržaja za korištenje u budućnosti.

EDL (the European Digital Library=Evropska digitalna biblioteka)³⁵. EDL projekat je finansiran od Evropske Komisije unutar eContentplus programa, sa područjem kulturnog

³² Dostupno na: <http://acronymsandlang.com/definition/1779062/COINS-meaning.html>. Pristupljeno dana: 20.09.2019 godine.

³³ Dostupno na: <http://www.digicult.info/pages/index.php>. Pristupljeno dana: 20.09.2019 godine.

³⁴ eContentPlus Programme // Dostupno na: http://ec.europa.eu/information_society/apps/projects/index.cfm?menu=secondary&prog_id=ECP. Pristupljeno: 20.09.2019 godine.

³⁵ Dostupno na: <http://www.dnb.de/EN/Wir/Projekte/Abgeschlossen/edl.html>. Pristupljeno: 20.09.2019

sadržaja i naučno/istraživačkog sadržaja. Sadrži objedinjene bibliografske kataloge i digitalne zbirke nacionalnih biblioteka: Belgije, Grčke, Islanda, Irske, Lihtenštajna, Luksemburga, Norveške, Španije i Švedske. EDL projekat dalje unapređuje pristup evropskom bibliotečkom portalu, nastavljajući da razvija multijezičke kapacitete. EDL je poduzeo prve korake ka saradnji između Evropskih biblioteke i drugih ne-bibliotečkih kulturnih inicijativa, te raširio marketing i komunikacione aktivnosti usluga evropskih biblioteka. EDL projekat je bio, takođe, nastavak TEL-ME-MOR projekta³⁶, koji je bio podržan od Evropske biblioteke sa uključivanjem u službu deset novih država članica nacionalnih biblioteka.

i2010: Digital libraries (Digitalne biblioteke)³⁷. i2010³⁸ je politički okvir EU za informacijsko društvo i medije. On promovira pozitivne doprinose da se kroz informacijske i komunikacijske tehnologije (ICT) poboljša ekonomski, društveni i lični kvalitet življenja. Ovaj dio se odnosi na biblioteke.

MINERVA³⁹. Zapoševši sa radom u oktobru 2006. godine, MINERVA projekat je prerastao u MINERVA EC, Administrativna mreža za valorizaciju aktivnosti u digitalizaciji, eContentplus⁴⁰ - podržavajući projekat Evropska digitalna biblioteka. Minerva EC je tematska mreža na području kulture, stručne informacije i naučnog sadržaja. Konzorcijum je okupio zajedno interesne grupe i eksperte iz cijele Evrope, sumirajući rezultate postignute iz prethodnog Minerva projekta, i podržavajući inicijativu Evropske Komisije i2010.

godine.

³⁶ Dostupno na:

<http://www.theeuropeanlibrary.org/portal/organisation/cooperation/archive/telmemor/index.php>.

Pristupljeno: 20.09.2019 godine.

³⁷ Dostupno na: http://europa.eu/legislation_summaries/information_society/strategies/124226i_en.htm.

Pristupljeno: 20.09.2019 godine.

³⁸ eContentPlus Programme - A European Information Society for growth and employment // Dostupno

na: http://ec.europa.eu/information_society/eeurope/i2010/index_en.htm. Priatupljeno: 20.09.2019

godine.

³⁹ The Minerva Project // vidi: <http://www.minervaeurope.org/>.

⁴⁰ Ministerial Network for Valorising Activities in digitisation, eContentplus.

eCult Value ⁴¹. EU FP7 projekat kojemu je cilj potaknuti i promicati nove tehnologije u pristupu baštini, a eCult DialogueDays i portal **eCult Observatory** su mjesta namijenjena razmjeni kontakata, znanja i iskustava među baštinskim radnicima u muzejima, arhivima, galerijama i drugim kulturnim institucijama i organizacijama, koje razvijaju svoju ili prodaju novu tehnologiju.

4.11. KULTURNE INSTITUCIJE KAO „ČUVARI PAMĆENJA“⁴²

Kulturne institucije su mnogo kompleksnije i važnije od svakodnevnog pohranjivanja, obrade, skupljanja i zaštite svoje građe ili informacija. Njihov posao i usluge su iznad bilo koje određene komunikacione tehnologije jer, posebno biblioteke, brinu se prvenstveno za ljudske zapise uopšte dok je, tek sekundarno, bitan medij na kojem je poruka pohranjena i prenesena. Iz ovoga se jasno vidi da su kulturne institucije dio opšteg konteksta historije ljudske kulturne evolucije i učenja. One su „skladišta misli mrtvih i živih koja prekoračuju vrijeme i prostor“ otkad je pisanje bilo izmišljeno prije najmanje osam milenijuma.⁴³

Kulturne institucije nisu samo dio svjetskog znanja, one su institucionalno i fizičko mjesto kao centar promocije kulture, socijalne interakcije te bitna mjesta izgradnje i razmjene socijalnog kapitala zajednice. Nove tehnologije ukidaju ograničenja medija na kojem su pohranjene informacije, a u prvi plan stavljaju same podatke i njihovu svrhu, tako da umjesto da samo čuvaju i obrađuju građu, kulturne institucije postaju „čuvar kulturnog identiteta“⁴⁴ svoje lokalne zajednice.

⁴¹ Dostupno na: <https://ecultvalue.wordpress.com/>. Pristupljeno: 20.09.2019 godine.

⁴² Sotirov-Đukić, Vaska. Evropske smjernice i praksa u digitalizaciji lokalne kulturne baštine arhiva, biblioteka i muzeja. Sarajevo, 2006. DOC
https://www.academia.edu/12943305/Evropske_smjernice_i_praksa_u_digitalizaciji_lokalne_kulturne_ba%C5%A1tine_arhiva_biblioteka_i_muzeja

⁴³ Gorman, Michael. The wrong path and the right path - The role of libraries in access to, and preservation of, cultural heritage // <http://slim.emporia.edu/globenet/Sofia2006/GormanSpeech.htm>

⁴⁴ PULMAN plan za e-Evropu. Manifest iz Oeirasa.

4. NEMATERIJALNA KULTURNA BAŠTINA BOSNE I HERCEGOVINE I DIGITALIZACIJA

Kao što je već rečeno, zaštita nematerijalne kulturne baštine se provodi pod okriljem *Konvencije iz 2003. godine o očuvanju nematerijalne kulturne baštine*. Nematerijalna kulturna baština je definisana kao: prakse, prijedlozi, izrazi, vještine kao i svi povezani instrumenti, objekti, vještački proizvodi i kulturni prostori koje zajednice, grupe a u nekim slučajevima i pojedinci priznaju kao dio svog kulturnog naslijeđa. Kao takva, ispoljava se u sledećim domenima:

- usmene tradicije i izražavanja
- umjetnost izvođenja
- društvene prakse, rituali i svečani događaji
- znanje i prakse vezane za univerzum
- tradicionalni zanati.

U svrhu zaštite ove vrste kulturne baštine, uspostavljena je Reprezentativna lista nematerijalne kulturne baštine čovječanstva, kao i Lista nematerijalne kulturne baštine kojoj je potrebna hitna zaštita (<https://ich.unesco.org/en/lists>).

Bosna i Hercegovina je ratifikovala *Konvenciju o očuvanju nematerijalne kulturne baštine 16. jula 2008. godine*. Obaveza svake zemlje potpisnice Konvencije da u cilju o očuvanja nematerijalne kulturne na njenoj teritoriji, vodi jedan ili više inventara elemenata nematerijalne baštine.

Nadležna ministarstva u Federaciji BiH i Republici Srpskoj vode otvorene preliminarne liste namaterijalne baštine, koje zajedno čine Preliminarnu otvorenu listu nematerijalne kulturne baštine Bosne i Hercegovine.

3.5. PRELIMINARNA LISTA NEMATERIJALNE KULTURNE BAŠTINE BOSNE I HERCEGOVINE

1. Zmijanjski vez (upisan na UNESCO Reprezentativnu listu nematerijalne kulturne baštine čovječanstva 2014. godine)

2. Tradicionalni zanat konjičko drvorezbarstvo (upisan na UNESCO Reprezentativnu listu nematerijalne kulturne baštine čovječanstva 2017. godine)
3. Branje trave ive na Ozrenu (upisan na UNESCO Reprezentativnu listu nematerijalne kulturne baštine čovječanstva 2018. godine)
4. Običaj natjecanja u košenju trave na Kupresu (kandidovan za upis na UNESCO Reprezentativnu listu nematerijalne kulturne baštine čovječanstva)
5. Običaj potkivanja jaja u Kreševu
6. Umijeće izrade čipke – keranje
7. Hodočašće na Ajvatovicu – Prusac
8. Hodočašće Sv. Ivi – Podmilačje
9. Izrada grnčarije u Liješevu
10. Ganga, seoski polifoni muzičko-poetski oblik
11. Sevdalinka, gradski muzičko-poetski oblik
12. Umijeće gradnje i sviranja instrumenta karaduzen
13. Seoski polifoni oblik pjevanja „U tri“
14. Skokovi sa Starog mosta u Mostaru
15. Pjevanje uz gusle, gusle, guslarsko pjevanje i usmeno predanje – epska narodna poezija
16. Krsna slava
17. Kovači Mrkonjić Grada
18. Paljenje žežnice
19. Nevesinjska olimpijada
20. Osećanski jezik
21. Uzgoj konja rase Lipicanaca
22. Paljenje lila
23. Masla
24. Vidovdanska olimpijada
25. Gusto kolo
26. Banjalučki ćevap
27. Kosidba na Balkani.

Za potrebe rada prikazat ćemo tri nematerijalna kulturna dobra koja su upisana na UNESCO Reprezentativnu listu nematerijalnog kulturnog naslijeđa.

1. Zmijanjski vez

Zmijanjski vez je specifična tehnika koju praktikuju žene sela Zmijanje u Bosni i Hercegovini. Tradicionalni vez koristi se za ukrašavanje ženskih nošnji i predmeta za kućanstvo, uključujući vjenčalice, šalove, haljine i posteljinu. Glavna karakteristika je upotreba duboke plave niti, ručno rađene biljnim bojama, za vezanje improviziranih geometrijskih oblika. Bogatstvo i varijacije vezanih dizajna određuju društveni status seoskih žena. Vezanje se obično izvodi među grupama žena koje se bave ručavanjem dok pjevaju i razgovaraju. Svaki vezitelj prilagođava i izumljuje tražena znanja i vještine, u sklopu procesa prenošenja. Znanje se prenosi usmeno i kroz praktični rad, uglavnom u formalnom obrazovnom okruženju. Studenti uče kako gledaju iskusne vezitelje da kombiniraju unaprijed određene elemente u brojne varijacije, i kroz redovnu i kontinuiranu praksu. Zmijanje vez uključuje poštovanje različitosti, kreativnosti i neverbalne komunikacije. Takođe ima sentimentalnu i emocionalnu vrednost posebno za raseljeno stanovništvo, koje vezene odeće koristi kao izraz nacionalnog i lokalnog identiteta i ponosa. Vezovi povezuju mnoge elemente kulturne baštine, poput muzike, rituala, usmene tradicije, rukotvorina i simboličkih izraza.

Slika 1. Zmijanjski vez

Izvor: <https://ich.unesco.org/en/RL/zmijanje-embroidery-00990>

2. *Konjičko drvorezbarstvo*

Rezbarija drveta u Konjicu umjetnički je zanat sa dugom tradicijom na području općine Konjic. Rezbarija drveta - koja uključuje namještaj, sofisticirani interijer i male ukrasne predmete - ističe se svojim prepoznatljivim ručno isklesanim motivima i sveukupnim vizualnim identitetom. Rezbarenje drveta sastavni je dio kulture lokalne zajednice, mjerilo ljepote i prijatnosti interijera u kući i tradicije koja stvara osjećaj zajednice i pripadnosti. Međutim, ova praksa igra ne samo vrlo važnu ulogu na nivou zajednice u Konjicu, već i širom zemlje i u zajednicama dijaspore. To je ekonomski održiv, društveno uključiv i ekološki održiv zanat koji praktikuju različite etničke i konfesionalne grupe, a koji služi kao instrument dijaloga i suradnje. Zanat je široko rasprostranjen među stanovnicima Konjica, i kao zanimanje i kao hobi, a dok su glavni nosioci obučeni zanatlije koji rade u radionicama rezbarenja drva, podjednako su važni i nosioci koji zanat rade kod kuće. Vlasnici obiteljskih radionica rezbarenja drveta najodgovorniji su za zaštitu elementa, obuku drvosječa i drvorezbare. Znanje i vještine prenose se pre svega obukom novaka na radnom mestu u vežbaonicama, kao i međugeneracijskim prenosom unutar porodice. Vrijedi spomenuti da je prošle godine u Konjicu otvoren novi interaktivni muzej konjičkog drvorezbarstva u okviru radionice Nikšić, dok je „Mulićev rekord“ osnovan davne 1929. godine, kao samostalna drvorezbarska radionica.

Slika 2. Konjičko drvorezbarstvo

Izvor: <https://ich.unesco.org/en/RL/konjic-woodcarving-01288>

3. Branje trave ive na Ozrenu

11. septembra svake godine, dana odglavljenja svetog Jovana Krstitelja, stanovnici sela oko planine Ozren odlaze u Gostilij da beru travu ive. Nakon planinarenja po brdima, seljani svih društvenih, rodni i starosnih grupa beru iva travu, pojedinačno i u skupinama. Iva se mora pažljivo birati i berači moraju da je nađu među višom travom; postupak obično traje nekoliko sati. Kad je branje završeno, penju se na Gostilij i okupljaju se u manje grupe, od kojih mnogi nose narodne nošnje Ozrena, da bi svirali, plesali i pjevali tradicionalnu muziku. Popodne se pravoslavni sveštenici penju na vrh Gostilij gdje posvećuju ivu. Iva se konzumira na različite načine (kao čaj, natopljen u rakiju, pomiješan sa medom), kako za ljekovito djelovanje tako i preventivno. Dok se u prošlosti praksa odnosila isključivo na narodnu medicinu, danas su njezine primarne funkcije uključivanje gostoljubivosti i socijalne integracije, kao i pomoć u očuvanju Ozrenskih kostima, pjesama i plesova koji postepeno nestaju. Praksa se prenosi spontano unutar porodice, kao i u osnovnim školama. Nekoliko lokalnih udruženja također poziva slične organizacije iz različitih regija da sudjeluju u praksi, što dovodi do uključivanja mnogih stručnjaka izvan Ozrena.

Slika 3. Branje trave ive na Ozrenu

Izvor: <https://ich.unesco.org/en/RL/picking-of-iva-grass-on-ozren-mountain-01289>

5.2. DIGITALIZIRANA NEMATERIJALNA KULTURNA BAŠTINA U ARHIVIMA BOSNE I HERCEGOVINE

Proces digitalizacije nematerijalne kulturne baštine je važan cilj u ostvarivanju kulturne politike i kulturnog razvoja svake zemlje. Nažalost, digitalizacija nematerijalne kulturne baštine u Bosni i Hercegovini odvija se stihijski i bez zakonske regulative. Ne postoji konkretan program nijednog nivoa vlasti koji predviđa digitalizaciju arhivske, muzejske i bibliotečke građe kao ni precizne upute o formatima datoteka za pohranu i korištenje štampanih materijala (knjiga, dasopisa, novina), fotografija, arhivskih dokumenata, zvučnih i video snimaka, te muzejskih predmeta.

Uvidom u mrežne stranice može se zaključiti da baštinske ustanove daju prednost internoj digitalizaciji u svrhu dokumentiranja građe, te stvaranja različitih digitalnih kataloga. Tek rijetke institucije imaju dostupne informacije na kataloškoj razini sa

skromnim opisom građe koji ne omogućava kontekstualno tumačenje niti pruža mogućnost povezivanja i pretraživanja izvora. Informacije su uglavnom dostupne na službenim jezicima Bosne i Hercegovine (bosanski, hrvatski i srpski), rjeđe i na engleskom jeziku, a tek mali broj i na drugim svjetskim jezicima. Na mrežnoj stranici Arhiva Bosne i Hercegovine, kao najveće baštinske ustanove takve vrste nalaze se obavijesna pomagala koja mogu usmjeriti istraživača na građu koja je dostupna u toj instituciji.

Na osnovu izdvojenih primjera rukopisa i fotografija koje se nalaze u galeriji mrežne stranice Arhiva može se zaključiti da se provodi interna digitalizacijakojaja ima za cilj dokumentiranje građe. Popis arhivskih fondova i zbirki, te njihovo razvrstavanje po grupama na javnu upravu, pravosuđe, prosvjetne kulturne i naučne ustanove, socijalna politiku i zdravstvo, privredu, društveno-političke organizacije, društva i udruženja, lične i porodične fondove, zbirke, bosanskohercegovačko iseljeništvo i strane organizacije u BiH, omogućavaju jasan uvid u građu Arhiva.⁴⁵

Arhiv Republike Srpske ima sjedište u Banja Luci, a u njegovom sastavu se nalaze svi arhivi rog entiteta. Za istraživanja je zasigurno najzanimljivija građa koja je činila fond nekadašnjeg Arhiva Bosanske Krajine, Regionalnog arhiva Doboj i Historijskog arhiva Foča a koja se danas nalaze u Arhivu RS.

Kao sto je to slučaj i sa Arhivom Bosne i Hercegovine, na mrežnoj stranici Arhiva Republike Srpske⁴⁶ nalaze se obavijesna pomagala koja mogu usmjeriti istraživača na građu koja je dostupna u toj instituciji. Arhivski fondovi su klasificirani u tri grupe: fondovi državnih organa, ustanova organizacija i drugih institucija; porodični i lični Fondovi i zbirke.

Slična situacija se zatiče i u Historijskom arhivu grada Sarajeva.⁴⁷ Fondovi i zbirke sistematizovani su po grupama: zbirke i fondovi na orijentalnim jezicima, pravo, sudstvo, prosvjeta, nauka i kultura, zdravstvo i socijalna politika, privreda, društveno političke organizacije, porodični i lični fondovi i zbirke. Svaka od navedenih grupa je posebno opisana i sadrži sljedeće odrednice za fondove i zbirke: naziv fonda ili zbirke,

⁴⁵ Dostupno na: <http://www.arhivbih.gov.ba/>. Pristupljeno: 10.10.2019 godine.

⁴⁶ Dostupno na: <http://www.arhivrs.org/>. Pristupljeno: 10.10.2019 godine.

⁴⁷ Dostupno na: <http://www.arhivsa.ba/wordpress/>. Pristupljeno: 10.10.2019 godine.

signature, historijska bilješka, vrijeme preuzimanja u Arhiv, te karakteristike građe (stepen sačuvanosti građe, vremenski raspon, količina, metara duižinskih, stepen sredenosti, pristupačnost, jezik i vrsta pisma) i informativna pomagala.

Pored navedenih, Arhiv Tuzlanskog kantona⁴⁸ ima dostupan vodič kroz arhivske fondove i zbirke podijanjene na: upravu i javne službe, pravosuđe, obrazovanje, nauku i kulturu, privredu, društveno-političke organizacije, društva i udruženja, vjerske organizacije i zbirke. Građa u navedenim arhivima je dostupna za korištenje, ali ne u digitalnom nego u papirnatom obliku.

Za razliku od ovih, za bosanskohercegovačke prilike, primjera dobre prakse, mrežne stranice ostalih arhiva pružaju skromne i nejasne informacije ,ili uopće nemaju mrežne stranice. Dakle, informacije o građi nisu dostupne ni na kataloškoj razini tako da istraživači ne mogu imati uvid u građu koju arhivi posjeduju.

5.3. DIGITALNA INFRASTRUKTURA MUZEJA

Prema definiciji International Council of Museums (ICOM) iz 2007. muzej je "nekomercijalna, svaka javna ustanova u službi društva i njegova razvoja, koja je otvorena javnosti, i koja u svrhu proučavanja, obrazovanja i zadovoljstva, nabavlja, čuva, istražuje, komunicira s publikom i izlaže materijalna svjedočanstva o ljudima i njihovoj okolini".⁴⁹

Nove tehnologije značajno utiču na muzejsku prasku, osobito na očuvanje muzejskih zbirki i njihovu dostupnost široj javnosti. Na taj način se razvija teorija digitalne socijalizacije, odnosno novi, nekonvencionalni način razumijevanja muzejskih zbirki kao i iskustva posjetitelja.

U Bosni i Hercegovini djeluje oko 70 muzeja od kojih većina predstavlja ustanove naučnog tipa. Razvoj muzeološke djelatnosti u Bosni i Hercegovini započeo je davne 1888. osnivanjem Zemaljskog muzeja. Prikupljena muzejska građa, kao i vrijedne knjige i periodička izdanja pružaju mogućnost za etnomuzikološka istraživanja. Nažalost,

⁴⁸Dostupno na: <http://www.arhivtk.ba/>. Pristupljeno: 10.10.2019 godine.

⁴⁹Dostupno na: <https://icom.museum/en/>. Pristupljeno: 10.10.2019 godine.

Zemaljski muzej, kao ni većina drugih na prostoru Bosne i Hercegovine nema zaposlenog nijednog etno / muzikologa. Etnomuzikološka građa je dostupna tek djelimično i to zahvaljujući entuzijazmu uposlenika Etnološkog odjeljenja. Tokom istraživanja utvrđeno je da se provodi interna digitalizacija foto i notnog materijala, a u posljednje vrijeme i zvučnih snimaka iz arhive Etnološkog odjeljenja. Na mrežnoj stranici Zemaljskog muzeja nalaze se informacije o odjeljenjima i tek nekoliko izdvojenih primjera kulturne baštine. Informacije su dostupne na službenim jezicima Bosne i Hercegovine (bosanski, hrvatski i srpski), te na engleskom jeziku.⁵⁰

Muzej Republike Srpske je osnovan 1930. kao Muzej Vrbaske banovine. U toku Drugog svjetskog rata bio je u sasravu Hrvatskih državnih muzeja, a od 1945. do 1992. je radio pod imenom Muzej Bosanske krajine. Na mrežnoj stranici postoje samo fotografije eksponata koji čine dio stalnih izložbi. Na stranici odsjeka za etnologiju i etnografiju, referat za etnomuzikologiju nalaze se informacije o zbirci muzičkih instrumenata. Uzimajući u obzir da je dugogodišnji uposlenik muzeja bio istaknuti bosanskohercegovački etnomuzikolog Vlado Milošević (1910-1990) koji je godinama vršio terenska istraživanja i objavio nekoliko knjiga među kojima su zasigurno najznačajnije Bosanske narodne pjesme I-IV (1954, 1956, 1961, 1964) začuđuje činjenica da na mrežnoj stranici nema ni Pomena o njegovoj istraživačkoj i publicističkoj djelatnosti.⁵¹

Historijski muzej Bosne i Hercegovine, većini poznat kao baštinska ustanova koja uglavnom čuva dokumente iz Drugog svjetskog rata posjeduje građu i literaturu koja je zanimljiva za etnomuzikološka istraživanja. Kako je navedeno na mrežnoj stranici, Historijski muzej posjeduje zbirku fotografija koja ima status "izvornih muzejskih predmeta" i predstavlja dobar primjer sakupljačke prakse Muzeja i izuzetno važan dio fonda bosanskohercegovačke fotografske baštine. Zbirka sadrži fotografije značajnih fotografskih imena poput Waltera Tauscha, Žorža Skrigina, Jana Berana, Šefketa Maglajlića, Alekse Škrbe, Ferde Vinterfelda, Rona Haviva, Danila Krstanovića. Vrijedan dio Zbirke fotografija predstavlja i zbirka razglednica, od kraja 19. stoljeća do 1945. godine sa različitim sadržajem - od prikaza bosanskohercegovačkih gradova, narodnih nošnji, portret značajnih ličnosti, razglednica sa reprodukcijama umjetničkih djela. Ova

⁵⁰ Dostupno na: <https://www.zemaljskimuzej.ba/>. Pristupljeno: 10.10.2019 godine.

⁵¹ Dostupno na: <https://muzejrs.com/site/>. Pristupljeno: 10.10.2019 godine.

zbirka broji oko 3000 razglednica. Uvidom u mrežne stranice može se zaključiti da je Muzej otvoren za istraživanja ali ne postoji detaljniji opis građe koji bi omogućio kontekstualno tumačenje niti postoji mogućnost -pretraživanja izvora.⁵²

Nadalje, ne može se zaključiti da li se u Muzeju uopće provodi digitalizacija građe. Sličan način rada je karakterističan i za regionalne i gradske muzeje. Informacije su najčešće dostupne isključivo na kataložkoj razini sa skromnim opisom građe ili samo podacima o eksponarima koji su predstavljeni u stalnim postavkama muzeja. Nešto više informacija o muzejskim zbirkama dostupno je na stranici Muzeja grada Sarajeva.⁵³

Muzeji zasigurno predstavljaju najznačajnije baštinske ustanove za etnomuzikološka istraživanja. Ipak, nedostupnost informacija na mrežnim stranicama i često ograničen pristup građi u samim muzejima predstavljaju veliki probleme za istraživače.

5.4. DIGITALNA NEMATERIJALNA BAŠTINA U BIBLIOTEKAMA

Biblioteke predstavljaju značajne baštinske ustanove u kojima su pohranjene knjige, serijske publikacije, te druga građa poput rukopisa, fotografija, kartografske građe i sl. Njihova raznolika i bogata građa predstavlja kulturnu baštinu važnu za očuvanje kulturnog i nacionalnog identiteta i otvara brojne mogućnosti za naučna istraživanja.

U Bosni Hercegovini postoji nekoliko velikih biblioteka koje posjeduju građu bitnu za etno muzikološka istraživanja. Takvi su primjeri Nacionalna i univerzitetska biblioteka Bosne i Hercegovine, Narodna i univerzitetska biblioteka Republike Srpske, Gazi Husrev-begova biblioteka, samostanske biblioteke, biblioteka Zemaljskog muzeja i Bošnjačkog instituta.

Nacionalna i univerzitetska biblioteka Bosne i Hercegovine digitalizirala je fond Stare periodike u kome se nalaze novine i časopisi od velike vrijednosti kao i građa koja dokumentira nacionalnu i lokalnu historiju, politiku, kulturu. Nažalost, na mrežnoj

⁵² Dostupno na: <http://muzej.ba/>. Pristupljeno: 10.10.2019 godine.

⁵³ Dostupno na: <http://muzejsarajeva.ba/en/>. Pristupljeno: 10.10.2019 godine.

stranici biblioteke nalaze se samo digitalizirane naslovne stranice po jednog izdanja iz fonda stare periodike, te osnovne informacije o izdanjima.⁵⁴

Na mrežnoj stranici Narodne i univerzitetske biblioteke Republike Srpske nalaze se digitalizirane zbirke: Zbirka digitaliziranih knjiga, Zbirka digitaliziranih starih i rijetkih knjiga, zbirka digitaliziranih zavičajnih knjiga, Zbirka digitaliziranih novina i časopisa i Zbirka digitaliziranih djela akademika Vlade Miloševića.

Za etno / muzikološka istraživanja je zasigurno najznačajnija Zbirka digitaliziranih djela akademika Vlade Miloševića koja sadrži digitalizirane štampane kompozicije Vlade Miloševića, njegove knjige, tekstove u raznim časopisima i novinama, radijske emisije, te tekstove o samom umjetniku.⁵⁵

Gazi Husrev-begova biblioteka, osnovana 1537. je najstarija baštinska ustanova ove vrste u Bosni i Hercegovini. Riječ je o ustanovi "legatskog tipa sto je bitno doprinijelo bogatstvu njenog fonda". Pored vrijednog knjižnog fonda, biblioteka posjeduje i fondove naslovljene kao: Fond rukopisa, Fond orijentalistike, Fond periodike, Europski fond, Fond osmanske građe, Arhiv Islamske zajednice i Fond fototeke. Kako navodi Lejla Kodrić, proces digitalizacije u Gazi Husrev-begovoj biblioteci je počeo-2006. godine. Digitalizacija je podrazumijevala "konverziju analognih formata u digitalne i to isključivo u onu formu digitalnih objekata koje nazivamo mjesno dostupnim elektronskim publikacijama". Dakle, riječ je o internoj digitalizaciji koja omogućava pregled određenog fonda u digitalnom formatu koji je dostupan isključivo u biblioteci. Na mrežnoj stranici su dostupni digitalni katalozi koji omogućavaju istraživaču uvid u bibliotečki i druge vrijedne fondove koje biblioteka posjeduje.⁵⁶

Veoma vrijedna knjižna baština, novine i časopisi, rukopisne zbirke, originalna muzička djela, fotografije i druga građa nalazi se i u bibliotekama franjevačkih samostana u Fojnici, Kraljevoj Sutjesci, Kreševu, Visokom, Sarajevu i Mostaru. Na mrežnoj stranici Franjevačke provincije Bosne Srebrene nalaze se osnovne informacije o baštini koja je pohranjena u bibliotekama samostana koji pripadaju ovoj Franjevačkoj provinciji. Pored

⁵⁴Dostupno

na:

http://www.nub.ba/index.php?option=com_content&view=article&id=198&Itemid=63&lang=hr.

Pristupljeno: 11.10.2019 godine.

⁵⁵ Dostupno na: <http://nub.rs/pocetna/>. Pristupljeno: 11.10.2019 godine.

⁵⁶ Dostupno na: <http://www.ghb.ba/>. Pristupljeno: 11.10.2019 godine.

obimnog bibliotečkog fonda, biblioteka Hercegovačke franjevačke provincije u Mostaru, posjeduje iznimno vrijedne novine i časopise iz druge polovine 19. stoljeća. Bibliotečka građa je u fazi obrade tako da informacije o bibliotečkim fondovima nisu dostupne na mrežnoj stranici.

Sagledavajući razvoj samostanskih knjižnica kroz povijest te njihov odnos prema prikupljanju i čuvanju knjižne i druge baštine, očiglednom postaje kulturološka i povijesna vrijednost te sadržajna, jezična ali i fizička knjiga kao objekat, raznolikost i bogatstvo građe koja je u njima pohranjena. Kroz to se otvaraju raznolike mogućnosti znanstvenih i stručnih istraživanja ne samo pojedinačnih knjiga već i zbirki u cjelini.

Pored navedenog važno je pomenuti Biblioteku grada Sarajeva kao jednu od rijetkih biblioteka koja je digitalizirala raritetne knjige, novine i časopise, postavila ih na svojoj mrežnoj stranici i tako ih učinila dostupnim široj javnosti.⁵⁷

5.5. DIGITALNI ARHIVI I PORTALI KULTURNE BAŠTINE

Za razliku od baštinskih institucija koje nemaju dostupne sadržaje na mrežnim stranicama, u Bosni i Hercegovini su se kreirali brojni digitalni arhivi i portali koji pružaju važne informacije za istraživače. Jedan od najznačajnijih je zasigurno digitalni arhiv INFOBIRO koji je kreirao Mediacentar u Sarajevu. Ovo je jedini digitalni arhiv na kome se mogu naći digitalizirane novine i časopisi iz perioda 1850 do danas. Međutim, za pristup cijelim tekstovima pohranjenim u INFOBIRO digitalnoj arhivi, potrebno je platiti pretplatu i to zasigurno predstavlja problem za istraživače.⁵⁸

⁵⁷ Dostupno na: <https://bgs.ba/>. Pristupljeno: 12.10.2019 godine.

⁵⁸ Dostupno na: <http://www.infobiro.ba/>. Pristupljeno: 12.10.2019 godine.

6. ZAKLJUČAK

Kulturna je baština važan dio naše svakodnevice koji nam pomaže u stvaranju vlastitog i nacionalnog kulturnog identiteta. Ona povezuje ljude u njihovim različitostima i širi međusobno prihvaćanje i toleranciju. Njenom digitalizacijom osiguravamo njenu zaštitu, ali i omogućujemo brz i jednostavan pristup svim informacijama koje nudi. *Konvencija o očuvanju digitalne baštine* posebno naglašava svrhu očuvanja digitalne baštine, a to je dostupnost javnosti.

U slučajevima kada se radi o baštini od javnog interesa takav pristup ne smije imati nikakva ograničenja. U odabiru načina digitalizacije pojedinog nematerijalnog kulturnog dobra, treba uzeti u obzir vrstu baštine, korisnike kojima želimo komunicirati tu baštinu te tehničke mogućnosti koje su nam ponuđene. Iznimno je važno da digitalizirana baština ima interaktivnu komponentu. Stara kineska poslovice glasi: „Reci mi i zaboravit ću, pokaži mi i možda zapamtim. Uključi me i razumjet ću“. Tako je i s nematerijalnom baštinom – iako se često ponavljaju fraze o važnosti očuvanja baštine, nedovoljno se radi kako bi se u nju uključili noviji naraštaji, djeca digitalnog doba. Tek kad im se baština predstavi na njima zanimljiv način oni će pokazati zanimanje za nju, jer samim slušanjem o važnosti očuvanja baštine ostaju „zarobljeni“ u prvom dijelu kineske poslovice, a pasivnim promatranjem ne miču se s drugog dijela. Tek se digitalizacijom i ponudom baštine na interaktivan način može očekivati buđenje svijesti za nematerijalnu kulturnu baštinu.

Kada je u pitanju Bosna i Hercegovina, digitalizacije građe u baštinskim ustanovama u Bosni i Hercegovini provodi se već više od jedne decenije. Nažalost, ovaj process odvija se stihijski i bez zakonske regulative. Razlog tome su uglavnom financijska, tehnička i profesionalna ograničenja baštinskih ustanova. Činjenica je da se u Bosni Hercegovini najčešće provodi proces interne digitalizacije i to u svrhu zaštite i očuvanja dokumentarne ili zvučne građe. Tek su rijetke ustanove uspostavile digitalnu infrastrukturu u i svoju građu učinile dostupnom široj kulturnoj javnosti.

Uspostavljanjem digitalnih repozitorija i platformi koji bi predstavljali mjesto pohrane građe, stvorile bi se referentne tačke za razmjenu znanja i informacija između istraživača i ustanova. Zbog toga ne treba propitivati da li se treba razvijati digitalna infrastruktura baštinskih ustanova i njihovo umrežavanje na nivou države, već na koji

način se to može provesti. Iz svega navedenog, može se zaključiti da za digitalizaciju nematerijalne kulturne baštine nije dovoljna samo jednokratna ili povremena finansijska pomoć i entuzijazam pojedinca, nego strategija, odnosno dobro planiran program digitalizacije prvenstveno na nacionalnom nivou, a potom i na nižim razinama vlasti. Samo takav pristup može omogućiti dostupnost nematerijalne baštine i stvaranje izvora trajnih vrijednosti.

6. LITERATURA

KNJIGE I ČLANCI

1. Achleitner, H.K. *Global Conversations: New Horizons for Information Professionals and Students*. Emporia State University, 1997
2. Aparac, Tatjana. *Digitalna baština u nacionalnim programima zaštite baštine, 2006*
3. Bakaršić, Kemal. *Fragments kulturne historije Bosne i Hercegovine*. Sarajevo : Magistrat, 2005.
4. Bal, Mieke. *Narratology : Introduction to the Theory of Narrative*. Toronto : Toronto University Press, 1997.
5. Bašović, Ljubinka. *Biblioteke i bibliotekarstvo u Bosni i Hercegovini 1918-1945*. Sarajevo : "Veselin Masleša", 1986.
6. Benjamin, Walter. *Eseji*. Beograd : Nolit, 1974
7. Benjamin, Walter. *O fotografiji i umetnosti*. Beograd : Kulturni centar Beograda, 2006
8. Benjamin, Walter. *Umjetničko djelo u doba tehničke reprodukcije, Estetički ogleđi*. Zagreb: Suvremena misao, 1986.
9. Berkofer, Robert F. Jr. *Beyond the Great Story : History and Text and Discourse*. Cambridge: Harcard University Press, 1995. (poglavlje "Narratives and Historicism")

10. Bogićević, Vojislav. *Pismenost u Bosni i Hercegovini : od pojave slovenske pismenosti u IX v. do kraja austrougarske vladavine u Bosni i Hercegovini 1918. godine*. Sarajevo : Veselin Masleša, 1975.
11. *Bosanskohercegovačka bibliografija monografskih publikacija 1992.-1996*. Niz A. Sarajevo : NUBBiH, 1998.
12. *The Bosnian National Library, Building a Virtual Collection*. OCLC Research.
13. Brodsky Lacour, Claudia. *Architectural History: Benjamin and Hölderlin*, 2012
14. Butigan-Vučaj , Tamara. *Kulturna baština na semantičkom Webu*, 2007
15. Crawford, W. and Gorman, M. *Future Libraries: Dreams, Madness and Reality*. ALA Editions; 1995.
16. Čulić, Branko. *Ferdinand Velc i njegova Bibliografija Bosne i Hercegovine*. Bibliotekarstvo, 1976.; god. 22, br. 1-2, str. 97-109
17. Ćorović, Vladimir. *Književni i naučni rad u Bosni i Hercegovini*. Letopis Matice Srpske (Novi Sad), 1912.; god. 87, knj. 287, str. 68-71
18. *Evropska konvencija o kulturi* (1954).
19. *First International Workshop on Cultural Heritage on the Semantic Web*. 2007.
20. *First Workshop on Semantic Interoperability in the European Digital Library*. 2008.
21. Hamidović, Muhamed. *Bijela knjiga devastacije kulturno-historijskog i prirodnog nasljeđa Bosne i Hercegovine*. Sarajevo : Zavod za zaštitu spomenika kulture BiH, 1996.
22. Hamidović, Muhamed. *Gramatika toposa Bosne : antropološko teorijska studija o spoznaji bitka mjesta*. Zenica : Muzej grada Zenice, 2000.
23. Hoare, Q.; Malcolm, N.E. *Books on Bosnia : a critical bibliography of works relating to Bosnia-Herzegovina published since 1990 in West European Languages*. London : The Bosnian Institute, 1999.
24. *Ilustrovani vodič kroz Projekat Arkade*, (2012-01-10)
25. *Integrated Rehabilitation Project Plan/Assessment of Architectural and Archaeological Heritage (IRPP/SAAH)*
26. *Izveštaj o devastaciji kulturnog, historijskog i prirodnog nasljeđa Republike i Federacije Bosne i Hercegovine* (od 5. aprila 1992. do septembra 1995. godine).

- Naše starine (Sarajevo), 1995.; sv. 21
27. Jelinčić, Daniela Angelina. *Abeceda kulturnog turizma*. Meandar Media : Zagreb, 2008.
 28. Jelinić, Julijan. *Bio-bibliografija bosanskih franjevaca*. Sarajevo, 1925.
 29. Kapidžić, Hamdija. *Institut za istraživanje Balkana u Sarajevu 1904-1918 : namjena i planovi*. // Radovi Filozofskog fakulteta Sarajevo, 1964.; sv. 2, str. 7-51
 30. Kapidžić, Hamdija. *Prilozi poznavanju Instituta za istraživanje Balkana u Sarajevu 1904-1918*. // Godišnjak Centra za balkanološka istraživanja ANUBiH Sarajevo, 1968.; knj. 6(3), str. 135-154
 31. Klarin, Sofija: *Pristup digitalnoj baštini*. 2005.
 32. Kodrić, Lejla. *Digitalne informacijske usluge u baštinskim institucijama*. Sarajevo : Biblioteka Sarajevo, 2010.
 33. Koković, Dragan. *Pukotine kulture*. Novi Sad : Prometej, 2005.
 34. *Konvencija o zaštiti arhitektonskog naslijeđa Evrope* (1985). KOS. The Knowledge Organization System.
 35. Kuljić, Todor. *Kultura sećanja : teorijska objašnjenja upotrebe prošlosti*. Beograd : Čigoja štampa, 2006.
 36. Kuna, Herta. *Bosanski rukopisni kodeski u svjetlu južnoslavenskih redakcija staroslavenskog jezika*. Radovi sa simpozija Srednjovjekovna Bosna i evropska kultura. Izdanja Muzeja Zenice, sv. 3, 1973, str. 89-102

INTERNETSKI IZVORI

1. A Europe 2020 Initiative. Digital Culture.
<https://ec.europa.eu/digitalagenda/en/digital-culture>
2. CALIMERA Guidelines.
<http://www.ifacca.org/publications/2005/01/01/calimera-guidelines/>
3. CAMILE. <http://www.acronymfinder.com/Concerted-Action-on-Management-Information-for-Libraries-in-Europe-%28CAMILE%29.html>
4. CIPHER . <http://cipherweb.open.ac.uk/news/index.pl>
5. COINE. <http://acronymsandslang.com/definition/1779062/COINS-meaning.html>

6. CORDIS. <http://cordis.europa.eu/ist/digicult/index.html>
7. Creative Europe. http://ec.europa.eu/culture/index_en.htm
8. Culturemondo. <http://www.culturemondo.org/>
9. CULTURENET. <http://www.culturenet.co.uk/>
10. Culturenet.hr <http://www.culturenet.hr/>
11. DigiCULT. <http://www.digicult.info/pages/index.php>
12. Digital Agenda of Europe. <http://ec.europa.eu/digital-agenda/>
13. DCE. Digital Culture & Education. <http://www.digitalcultureandeducation.com/>
14. DCMES. Dublin Core Metadata Element Set.
<http://dublincore.org/documents/dces/>
15. EBLIDA. <http://www.eblida.org/>
16. eContentPlus program.
http://ec.europa.eu/information_society/apps/projects/index.cfm?menu=secondary&prog_id=ECP
17. eCult Value. <https://ecultvalue.wordpress.com/>
18. EDL. The European Digital Library.
<http://www.dnb.de/EN/Wir/Projekte/Abgeschlossen/edl.html>
19. EIFL. <http://www.eifl.net/>
20. eEUROPE 2002. Action Plan
http://europa.eu/legislation_summaries/information_society/strategies/124226a_en.htm
21. eEUROPE 2005.
http://europa.eu/legislation_summaries/information_society/strategies/124226_en.htm
22. The European Library. <http://www.theeuropeanlibrary.org/tel4/>
23. EUROPEANA. <http://www.europeana.eu/portal/>
24. EUNIC. <http://www.eunic-online.eu/>
25. European Capitals of Culture.
http://europa.eu.int/comm/culture/eac/other_actions/cap_europ/cap_eu_en.html
26. European Library. <http://www.theeuropeanlibrary.org/tel4/>
27. Google Site Search. <https://www.google.com/work/search/products/gss.html>

28. i2010: Digital libraries.
http://europa.eu/legislation_summaries/information_society/strategies/124226i_en.htm
29. Internet World Stats.
<http://translate.google.com/translate?depth=1&hl=bs&prev=search&rurl=translate.google.ba&sl=hr&u=http://www.internetworldstats.com/>
30. Lonely Planet. <http://www.lonelyplanet.com/>
31. Michael Culture Association. <http://www.michael-culture.eu/>
32. MINERVA. <http://www.minervaeurope.org>
33. NEDLIB. <http://www.dnb.de/EN/Wir/Projekte/Abgeschlossen/nedlib.html>
34. OAI-PHM . Open Archives Initiative Protocol for Metadata Harvesting.
<http://www.openarchives.org/OAI/openarchivesprotocol.html>
35. PULMAN Digital Guidelines. <http://digit.nkp.cz/CDMK/PulmanGuidelines.pdf>
36. PULMAN Network of Excellence. <http://pulmanweb.org/>
37. SEE. South-Eastern Europe. <http://www.southeast-europe.net/en/>
38. SEPIA. Safeguarding European Photographic Images for Access.
<http://www.dcc.ac.uk/resources/external/safeguarding-european-photographic-images-access-sepia>
39. TZKS. Turistička zajednica Kantona Sarajevo.
http://www.visitmycountry.net/bosnia_herzegovina/bh/index.php/turisticke-zajednice/70-turisticke-zajednice/federacija-bih/863-tz-kantona-sarajevo
40. UNESCO. Universal Declaration on Cultural Diversity. 2001.
http://www.unesco.org/education/imld_2002/universal_decla.shtml
41. UNESCO. Charter on the Preservation of the Digital Heritage. 2003.
http://portal.unesco.org/ci/en/files/13367/10700115911Charter_en.pdf
42. UNESCO. Community Multimedia Centres.
http://portal.unesco.org/ci/en/ev.php-URL_ID=5518&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201-html
43. UNESCO. Convention for the Safeguarding of the intangible Cultural Heritage. 2003. http://www.unesco.org/culture/ich_convention/index.php?pg=00022
44. UNESCO Memory of the World programme.

<http://www.unesco.org/new/en/communication-and-information/flagship-project-activities/memory-of-the-world/homepage/>

45. UNESCO Memory of the World Registrar.

<http://www.unesco.org/new/en/communication-and-information/flagship-project-activities/memory-of-the-world/register/>

46. United Nations World Tourism Organization UNWTO. <http://www2.unwto.org/>